

PISARA-kirjasarjan näkökulmia alakoulun seksuaaliopetukseen

Julia Remsu & Saara Tuomola

Pro gradu –tutkielma

Kasvatustieteiden tiedekunta

Lapin yliopisto

Kevät 2021

Lapin yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta

Työn nimi: PISARA-kirjasarjan näkökulmia alakoulun seksuaaliopetukseen

Tekijä/tekijät: Julia Remsu ja Saara Tuomola

Koulutusohjelma/oppiaine: Luokanopettajakoulutus

Työn laji: Pro gradu –työ Laudaturtyö Lisensiaatintyö

Sivumäärä: 63

Vuosi: 2021

Tiivistelmä

Maailman terveysjärjestö WHO on laatinut määritelmän seksuaalioikeuksista. Oikeuksien perusteella jokaisella ihmisellä on oikeus seksuaalikasvatukseen. Seksuaaliopetus on koulussa järjestettävää seksuaalikasvatusta, joka perustuu perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin. Koulun kautta tavoitetaan suurin osa suomalaisista lapsista, minkä vuoksi on tärkeää tutkia, millaista seksuaaliopetusta koulussa annetaan oppikirjojen näkökulmasta. Tutkimuksemme tavoitteena on selvittää, millaista alakoulun seksuaaliopetus on PISARA-kirjasarjan opettajan materiaalien näkökulmasta vuosiluokilla 1–6 ympäristöopin oppiaineessa. Kandidaatin tutkielmamme tuloksista selvisi, että alakoulun seksuaaliopetusta järjestetään ympäristöopin oppiaineessa, jonka vuoksi tutkimme kyseisen oppiaineen materiaaleja. Aineistona käytämme sähköisiä PISARA-kirjasarjan opettajan materiaaleja ja vertaamme niistä löytyviä tuloksia perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin.

Tutkimuksemme on laadullinen tutkimus, jossa analyysimenetelmänä on teoriaohjaava sisällönanalyysi. Teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä tarkoitetaan sitä, että teoria ja empiirinen osuus vuorovaikuttavat keskenään. Teoria ohjaa ja auttaa analyysiä. Tutkimuksen tulokset olemme teemoitelleet käyttäen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista (POPS) ja ympäristöopin oppiaineesta nousevia seksuaaliopetuksen käsitteitä. Tutkimuksen tulosten raportoinnin tukena käytämme seksuaalisuuden porrasmallia.

POPS:n mukaan vuosiluokilla 1–2 tulisi seksuaaliopetuksen näkökulmasta käsitellä kasvua ja kehitystä, tunnetaitoja ja mielen hyvinvointia, kehon osia, itsensä ja muiden arvostamista sekä

fyysisen koskemattomuuden kunnioittamista. PISARA-kirjasarjan mukaan vuosiluokilla 1–2 käsitellään kaikkia muita teemoja paitsi kasvua ja kehitystä. POPS:n käsitteiden lisäksi opettajan materiaaleissa käsitellään lisääntymistä sekä YK:n ja lasten oikeuksien päiviä.

Vuosiluokilla 3–6 tulisi POPS:n mukaan käsitellä seksuaalista kasvua ja kehitystä, tunnetaitoja ja mielen hyvinvointia, lisääntymistä sekä fyysistä ja henkistä koskemattomuutta. Opettajan materiaalit vastaavat kaikkiin teemoihin. POPS:sta nousevien käsitteiden lisäksi opettajan materiaaleissa käsitellään ihmissuhteita ja seurustelua, seksiä, ehkäisymenetelmiä, sukupuolta ja sukupuolen moninaisuutta, seksuaalista suuntautumista, turvallista nettikäyttäytymistä sekä auttavaa puhelinta.

Avainsanat: seksuaalikasvatus, seksuaaliopetus, POPS 2014, PISARA-kirjasarjan opettajan materiaalit, seksuaalisuuden porrasmalli

Sisällys

1 Johdanto	5
2 Seksuaalikasvatus	10
2.1 Lapsen seksuaalinen kehitys ikävaiheittain.....	10
2.2 Seksuaalikasvatus ja sen muodot	13
2.3 Seksuaaliopetus	16
3 Tutkimuksen toteutus.....	22
3.1 Tutkimuskysymys	22
3.2 Laadullinen tutkimus.....	22
3.3 Aineisto	24
3.4 Teoriaohjaava sisällönanalyysi	29
4 Tutkimuksen tulokset.....	32
4.1 Seksuaaliopetus vuosiluokilla 1–2	32
4.1.1 Kehon osat	33
4.1.2 Tunnetaidot ja mielen hyvinvointi.....	34
4.1.4 Itsensä ja muiden arvostaminen.....	36
4.1.5 Fyysisen koskemattomuuden kunnioittaminen	37
4.1.6 POPS:n ulkopuoliset teemat opettajan materiaaleissa.....	38
4.2 Seksuaaliopetus vuosiluokilla 3–6	39
4.2.1 Seksuaalinen kasvu ja kehitys	39
4.2.2 Tunnetaidot ja mielen hyvinvointi.....	41
4.2.3 Lisääntyminen	43
4.2.4 Fyysinen ja henkinen koskemattomuus	43
4.2.5 POPS:n ulkopuoliset teemat opettajan materiaaleissa.....	44
4.3 Yhteenveto.....	47
5 Pohdinta ja johtopäätökset	52
5.1 Tulosten reflektointi	52
5.2 Pohdinta.....	54
5.3 Eettisyys ja luotettavuus.....	60
Lähteet.....	63
Aineistona käytetyt opettajan materiaalit.....	63
Tutkimuskirjallisuus.....	63

1 Johdanto

Jokaisella ihmisellä on oikeus saada tarvitsemiaan tietoja, taitoja ja valistusta omaan ja muiden seksuaalisuuteen liittyen. Seksuaalioikeudet ovat ihmisoikeuksia ja nämä oikeudet kuuluvat jokaiselle. Seksuaalisuuden toteutuminen vahvistaa ihmisen identiteettiä ja itsetuntoa, seksuaalisuutta voidaan pitää eräänlaisena voimavarana. Sen vuoksi onkin tärkeää, että jokainen voi tehdä päätöksiä omaan seksuaalisuuteen, terveyteen, kehoon ja lisääntymiseen liittyvissä asioissa. Näitä päätöksiä tulee saada tehdä ilman pelkoa, että tulisi syrjityksi, kokisi väkivaltaa, joutuisi vankilaan tai tulisi surmatuksi. (Ilmonen & Korhonen 2015, 4.)

Maailman terveysjärjestö (World Health Organization, WHO) on laatinut vuonna 2002 määritelmän siitä, millaisia seksuaalisuuteen liittyviä oikeuksia jokaisella ihmisellä on. Seksuaalioikeudet pitävät sisällään kaikkien ihmisten oikeuden:

- ”Parhaaseen saavutettavissa olevaan seksuaaliterveyden tilaan, mikä käsittää myös mahdollisuuden käyttää seksuaali- ja lisääntymisterveyteen liittyviä terveydenhoitopalveluja
- Hakea, saada ja levittää seksuaalisuuteen liittyvää tietoa
- Seksuaalikasvatukseen
- Kehon koskemattomuuden kunnioittamiseen
- Päättää omasta aktiivisuudestaan
- Kumppanin valintaan
- Yhteiseen tahtoon perustuvaan avioliittoon
- Päättää, haluaako yleensä ja milloin haluaa hankkia lapsia
- Tavoitella tyydyttävää, turvallista ja nautinnollista seksielämää” (WHO 2010, 17–18.)

Seksuaalioikeudet ovat seksuaalikasvatuksen lähtökohtina (Oinonen & Susineva 2019, 18). Nuorille keskeisiä seksuaalioikeuksia ovat oikeus omaan seksuaalisuuteen, oikeus tietoon seksuaalisuudesta, oikeus suojella itseään ja tulla suojelluksi, oikeus seksuaaliterveyspalveluihin, oikeus tasa-arvoon ja syrjimättömyyteen, oikeus yksityisyyteen sekä oikeus vaikuttaa (Oinonen & Susineva 2019, 19).

Koulut taistelevat sukupuoliroolitusta vastaan, minkä yhteiskunta on rakentanut aikojen saatossa. Koti ja kasvuympäristö vaikuttavat voimakkaasti lasten ja nuorten toimintatapoihin, mikä heikentää opettajien ja koulukirjojen sanomaa. Tutkimukset kuitenkin paljastavat, että koulut vaikuttavat oppilaiden elämään ja saavutuksiin. Ihmiset, jotka haluavat muuttaa yhteiskuntaa, pitävät koulutusta merkittävänä tekijänä. (Delamont 1990, 2.) Tulevina luokanopettajina olemme kiinnostuneita koulussa tapahtuvasta seksuaaliopetuksesta ja sen tutkimisesta. Olemme tutkineet seksuaalikasvatusta seksuaaliopetuksen näkökulmasta kandidaatin tutkielmassamme vuonna 2019. Tutkielmassa vertailimme uusimpia vuoden 2014 sekä vuoden 2004 valtakunnallisia perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita seksuaaliopetuksen sisältöjen ja tavoitteiden kannalta. Tutkimuksen tulokset osoittivat, että alakoulun seksuaaliopetus vuoden 2014 opetussuunnitelman mukaan toteutetaan ympäristöopin oppiaineessa, jossa tulisi käsitellä ihmisen seksuaalista kehitystä sekä lisääntymistä. Tulokset osoittivat seksuaaliopetuksen pääpainon olevan yläkoulussa. Kandidaatin tutkimuksen tulokset ovat tärkeä osa tätä pro gradu -tutkimusta. Tulosten perusteella olemme voineet tehdä rajauksen ympäristöopin oppiaineeseen sekä tuloksista on apua teoreettisen viitekehityksen muodostumisessa. Koemme, että luokanopettajakoulutuksessa emme ole saaneet riittävästi valmiuksia seksuaaliopetuksen toteuttamiseen tai moninaisuuden huomioimiseen. Sen vuoksi haluamme jatkaa seksuaaliopetuksen tutkimista ja syventyä koulussa tapahtuvaan seksuaaliopetukseen ympäristöopin oppiaineen opettajan materiaaleja tutkimalla.

Seksuaalinen suuntautuminen sekä sukupuoli ovat monitasoisia ilmiöitä, joista tieto on edelleen vajavaista. Nykypäivän median kautta seksuaalisuuden moninaisuus on tullut helpommaksi hyväksyä. (Nissinen, 2011, 14, 17.) Yksi merkittävä askel kohti suvaitsevaisempaa suhtautumista seksuaalisen suuntautumisen moninaisuutta kohtaan, tapahtui vuonna 2017, jolloin uusi avioliittolaki astui voimaan. Uusi avioliittolaki (249/2016, 1 a §) sallii sen, että kaksi samaa sukupuolta olevaa ihmistä voivat solmia avioliiton. Avioliittolaista on täten poistettu kohdat, joissa puhutaan miehestä ja naisesta. Vaikka seksuaalisuus ja sen monimuotoisuus ovat uutisoinnin kohteena useammin, Ylen kyselyn tulosten perusteella seksuaalisuudesta toivotaan yhä enemmän avointa keskustelua (Asikainen 2019).

Tietoa seksuaalisuudesta, seksuaalisuuden moninaisuudesta ja seksuaalisuuteen liittyvistä asioista on mahdollista saada nykypäivänä muun muassa terveyskeskuksista, Internetistä, kirjallisuudesta ja erilaisista kasvatusympäristöistä, kuten koulusta. Tiedon saanti

voidaan sisällyttää käsitteeseen seksuaalikasvatus. Seksuaalikasvatus käsitteenä on Suomessa melko tuore, sillä se vakiintui käyttöön vasta 1990-luvulla (Kontula & Meriläinen 2007, 9–10). UNESCON ja muiden YK-järjestöjen laatimassa julkaisussa seksuaalikasvatus on kuvattu seuraavasti:

”Seksuaalikasvatus on ikään nähden sopiva ja kulttuurisesti merkityksellinen tapa kertoa seksistä ja suhteista esittämällä tieteellisesti paikkansapitävää, realistista ja ei-tuomitsevaa tietoa. Seksuaalikasvatus tarjoaa mahdollisuuden tarkastella omia arvojaan ja asenteitaan ja kehittää seksuaalisuuden eri näkökohtiin liittyviä päätöksenteko-, viestintä- ja riskientorjuntataitoja.” (WHO 2010, 20.)

Yle uutisten mukaan seksuaalioikeuksia ajava SEXPO toivoo parempaa seksuaalikasvatusta ja seksuaalisuuden moninaisuuden ymmärtämistä (Tiessalo 2019). Jotta seksuaalikasvatus kehittyisi ja seksuaalisuuden moninaisuus ymmärrettäisiin paremmin, on tärkeää, että tieto seksuaalisuudesta ja sen moninaisuudesta leviää jo mahdollisimman varhain. Koululla onkin merkittävä rooli seksuaalikasvattajana. Toimittaja ja kulttuurivaikuttaja Emmi Nuorgam (2020) kertoo kolumnissaan, että kaikki tarvitsevat seksuaalikasvatusta. Koska ihmisen keho ja mieli muuttuvat koko ajan, tulee tietoa ja tukea seksuaalisuuden kehitykseen saada läpi koko elämän. Hän mainitsee myös, että se on poliittisestikin järkevää, sillä seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistäminen edistää koko väestön terveyttä ja hyvinvointia. Seksuaalioikeudet ja seksuaalikasvatus ovat kansainvälisinkin sopimuksin turvattuja kansalaisoikeuksia.

Perinteisesti lasten ja nuorten seksuaalikasvatus on keskittynyt lisääntymisterveyteen ja sukupuolitautilien ehkäisemiseen (Huldén 2010, 19). Grace Groce, Grabe ja Kohfeldt (2013, 742) kertovat tutkimuksessaan, että Yhdysvalloissa seksuaalikasvatuksessa annetaan tietoa pääosin vain sukupuolitaudeista ja suunnittelemattomien raskauksien ehkäisystä. WHO:n mukaan seksuaalikasvatuksen tulisi sisältää seuraavat osa-alueet: keho ja kehitys, läheisyys ja itsetunto, tunteet, moninaisuus, hyvinvointi ja terveys, lisääntyminen, normit ja tavat sekä oikeudet (WHO 2010, 43–47). Freud on todennut, että seksuaalisuus ja sukupuolisuus alkaa jo pienestä pitäen. Seksuaalikasvatuksen tulisi alkaa jo heti syntymästä ja jatkua koko elämänkaaren ajan yhtä tärkeänä ja luonnollisena asiana kuin mikä tahansa koulussa käsiteltävä aihe. (Freud 1971, 90.) Väestöliiton asiantuntijalääkäri Miia Halonen toteaa myös, että seksuaalikasvatus tulisi aloittaa jo päiväkodissa ja lapsille

pitäisi puhua oman kehon arvokkuudesta, sopivaisuuden rajoista sekä kaveruudesta (Porttila 2014).

Tutkimusprofessori Osmo Kontula huomauttaa seksuaalikasvatuksen kontekstin muuttumisesta länsimaissa. Kontulan mukaan seksuaalisuuden monimuotoisuus antaa lapsille ja nuorille mahdollisuuden tehdä yksilöllisempiä valintoja. Kontula mainitsee myös kansainvälisten trendien ja kysymysten merkitystä seksuaalikasvatuksen tärkeydelle, esimerkiksi globalisaatio, maahanmuutto ja niiden tuomat kulttuuriset ja uskonnolliset taustat, seksuaaliväkivalta, seksuaalisuuteen liittyvät asenteet ja nuorten seksuaalikäyttäytymisen muuttaminen. (Kontula 2014, 95.) Mediapainotteisempi yhteiskunta on tuonut omat haasteensa seksuaalikasvatukselle. Vääristyneet, epärealistiset ja jopa halventavat tiedot vääristävät kuvaa seksuaalisuudesta ja siihen liittyvistä tiedoista. Anttila on todennut Leikin asia -väitöskirjassaan lasten suurimpana uhkana muun muassa seksualisoitumisen ja pornoistumisen, jonka taustalla on muun muassa media, markkinointi sekä kulutuskulttuuri (Anttila 2009, 135). WHO toteaaakin seksuaalikasvatuksen yhdeksi tärkeäksi keinoksi torjua ja korjata harhaanjohtavia mielikuvia ja tietoa (WHO 2010, 22).

Seksuaaliopetusta käsitteenä on käytetty hyvin vähän aikaisemmissa väitöskirjoissa, pro gradu -tutkielmissa tai kandidaatin tutkielmissa. Seksuaaliopetuksen käsitteen sijasta on yleisemmin käytetty termiä seksuaalikasvatus. Koulussa tapahtuvaa seksuaalikasvatusta sanotaan seksuaaliopetukseksi (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 20). Käsitteitä ja niiden eroja tarkastellaan tarkemmin tämän tutkielman luvussa numero kaksi. Seksuaalikasvatusta on aikaisemmin tutkittu niin opettajien kuin oppikirjojenkin näkökulmasta, mutta emme löytäneet yhtään tutkimusta, jossa olisi tutkittu seksuaaliopetusta opettajan materiaalien näkökulmasta. Koemme opettajan materiaalien tutkimisen merkittäväksi, koska opettajan materiaali antaa opettajalle konkreettisia esimerkkejä ja ideoita seksuaaliopetuksen oppituntien pitoon sekä suunnitteluun ja sen vuoksi pääsemme opettajan materiaaleja tutkimalla lähemmäs konkreettista koulussa tapahtuvaa seksuaaliopetusta ja opettajan työtä. Seksuaalikasvatuksesta on aiemmin tutkittu muun muassa opettajien kokemuksia seksuaalikasvattajina (Korhonen & Kärkkäinen 2020), oppikirjojen sisältöjä (Lipiäinen 2016) sekä seksuaalikasvatusta lasten ja nuorten kokemana (Nummelin 2000). Pro gradu -tutkielmamme täydentää olemassa olevaa tutkimustietoa siten, että keskitymme nimenomaan opettajan materiaaleihin päästäksemme lähemmäksi koulussa tapahtuvaa seksuaaliopetusta ja lisäksi vertaamme, miten opettajan materiaalit vastaavat seksuaaliopetuksen osalta perusopetuksen opetussuunnitelman vaatimuksiin.

Koemme pro gradu -tutkielmastamme olevan hyötyä niin luokanopettajille, koulutuksen tarjoajille kuin kirjojen suunnittelijoille. Tutkielman tulokset avaavat näkökulmia siihen, mitä ja millaisia aiheita ja sisältöjä seksuaaliopetus sisältää nykypäivänä. Tulokset tarjoavat luokanopettajille ja oppimateriaalien suunnittelijoille kehittämissideoita seksuaaliopetuksen toteutukseen.

2 Seksuaalikasvatus

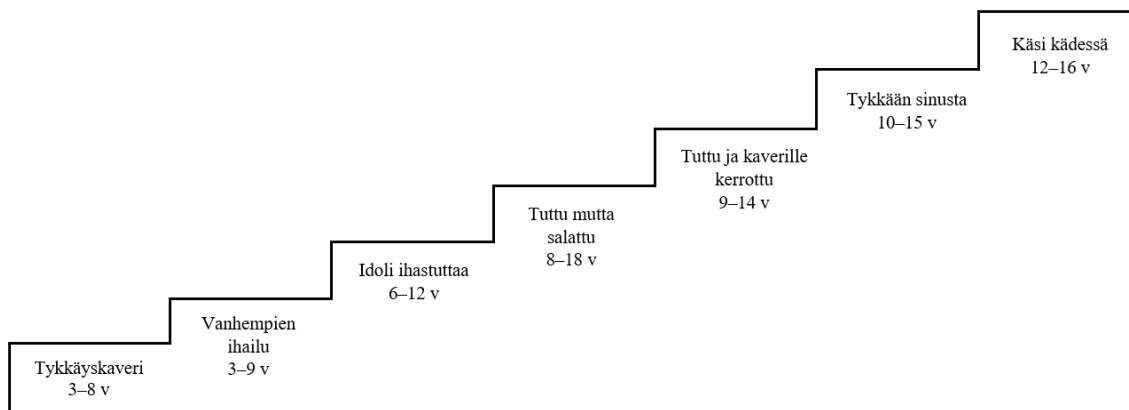
2.1 Lapsen seksuaalinen kehitys ikävaiheittain

Seksuaalisuuden kehittyminen alkaa jo syntymästä ja jatkuu koko elämän ajan. Aikaisempien tutkimusten mukaan syntymästä saakka saadulla seksuaalikasvatuksella on hyödyllisiä vaikutuksia seksuaalikehitykseen. Aikainen seksuaalikasvatus mahdollistaa ymmärtämään tasapainoisen, hyväksyvän ja kunnioittavan ihmissuhteen. Se mahdollistaa kommunikaation ja tasapainoilun omien rajojen ja toiveiden saralla sekä mahdollistaa ymmärtämään omia ja muiden tunteita sekä tarpeita. (Sanderijn van der Doef 2011, 15; De Graaf 2010; Cence e.a 2010; Vanwesenbeeck 1999.) Seksuaalisuuden kehittyminen tapahtuu järjen, tunteen sekä biologian tasoilla. Järjen tasolla lapsi omaksuu ja ymmärtää seksuaalisuuteen liittyviä asioita, tunteiden tasolla hän kokee, ymmärtää sekä oppii hallitsemaan ja sietämään erilaisia tunteita sekä biologian tasolla jokainen kehittyy omaan tahtiinsa. Olennaista näiden tietojen saamisessa on se, että tietoa annettaisiin tarpeeksi ajoissa, mikä auttaa lasta ja nuorta ymmärtämään, mitä hänessä tapahtuu. (Aho, Kotiranta-Ainamo, Pelander & Rinkinen 2008, 18.)

Seksuaalisuuden portaat ovat Korteniemi-Poikelan ja Cacciatoren yhteistyössä suunnittelema portaittain etenevä seksuaalikasvatusmalli, jossa kerrotaan lapsen seksuaalisista kehitysvaiheista. Seksuaalinen kehitys tarkoittaa koko elämänkaaren mittaista seksuaalisuuden kehittymistä. Kehittyminen etenee yksilöllisesti, toisilla se voi edetä hitaammin kuin toisilla. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2010, 22.) Porrasmalli auttaa seksuaalikasvattajaa vahvistamaan lapsen ja nuoren oman seksuaalisuuden ymmärtämistä sekä hallintaa. Seksuaalisuuden portaat –mallissa jokainen porras on nimetty sen hetken tyyppillisen ihastumisen ja rakastumisen laadun mukaan. (Aho ym. 2008, 18.)

Seksuaalisuuden porrasmalli on tarkoitettu seksuaalikasvattajina toimiville opettajille ja terveydenhoitajille. Porrasmallin avulla opettaja tarjoaa lapselle ajankohtaisia tietoja, taitoja ja asenteita, ymmärrystä itsensä suojaamiseen sekä keinoja kehittää omia tunne- ja vuorovaikutustaitoja. Korteniemi-Poikela ja Cacciatore ovat tehneet yhteistyössä Väestöliiton ja Opetushallituksen kanssa seksuaalisuuden portaat -käsikirjan. Käsikirja sisältää oppitunteihin sisältöehdotuksia ja toiminnallisia harjoituksia teemojen käsittelyyn, minkä

vuoksi käsikirja sopii erinomaisesti tutkimusaiheeseemme. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 8–9.) Otamme seksuaalisuuden porrasmallin tutkimukseemme mukaan, koska porrasmalli käsittelee seksuaalisuuden kehitystä, joka nousi yhdeksi keskeisimmäksi käsitteeksi kandidaatin tutkielmastamme. Pro gradu –tutkielmassamme tutkimme alakoulun seksuaaliopetusta, eli vuosiluokkia 1–6. Vaikka Korteniemi-Poikelan ja Cacciatoren mukaan seksuaalinen kehitys ei ole ikäsidonnaista (Korteniemi- Poikela & Cacciatore 2010, 22), olemme tästä huolimatta ottaneet tarkastelun kohteeksi vain ne seksuaalisuuden portaat, jotka koskevat alakouluikäisiä eli 6–13-vuotiaita, jolloin käsiteltäviä portaita on seitsemän. Seuraavaksi esittelemme nämä seitsemän porrasta ja avaamme niiden sisältöjä hieman.

Kuvio 1 Seksuaalisuuden portaat (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 55–99).

Ensimmäinen porttas on tykkäyskaveri -porttas, jolla lapsi on, kun hän on noin 3–8-vuotias. Tuolloin hän ihastuu helposti ikätovereihinsa ja haluaa näyttää tunteensa avoimesti esimerkiksi halaamalla, suukottamalla tai silittämällä ihastustaan. Lapsen tulee oppia, että hänen täytyy saada halaamiseen ja pussaamiseen toisen ihmisen lupa ja ottaa myös tämän tunteet huomioon. Tällä portaalla ollessaan, lapsen tulee oppia ystävyyspelisääntöjä ja hänen täytyy osata erottaa ihastus ja kaveruus toisistaan. Lapselle pitää opettaa tunteisiin, kehoon ja kosketukseen liittyvää yksityisyyttä. Samalla hän oppii arvostamaan myös omia rajojaan ja tunteitaan. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 22.)

Seuraavalla, vanhempien ihailu –portaalla, lapsi on noin 3–9-vuotias. Silloin lapsen rakkaus kohdistuu usein johonkin lähipiiriin aikuiseen ja lapsi on valmis menemään jopa naimisiin tämän kanssa, esimerkiksi oman isänsä kanssa. Tässä iässä lasta alkaa myös kiin-

nostaa, miten vauvat saavat alkunsa sekä miten tytöt ja pojat eroavat toisistaan. Tavoitteena tällä portaalla on oppia arvostamaan omaa ja toista sukupuolta. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 22.)

Noin 6–12-vuotiaana lapsi on idoli ihastuttaa –portaalla, jolloin lapsi ihastuu helposti johonkin arvostettuun tai tunnettuun henkilöön, esimerkiksi julkisuuden henkilöön tai opettajaan. Tunne voi olla enemmänkin ihailua kuin ihastusta eikä seurustelua vielä ajatella. Rakkaussuhteesta unelmointi on kuitenkin jo tavallista. Lapselle alkaa kehittyä seksuaalisuuden fantasiatila. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 22.)

Seuraavalla tuttu mutta salattu –portaalla ihastumisen kohteena on joku lähipiiristä tuttu ihminen, esimerkiksi ikätoveri, mutta ihastumisesta ei vielä kerrota kenellekään. Tämä porras voi olla toisille ajankohtainen jo 8-vuotiaana, kun taas toisilla vasta 13–18-vuotiaana. Ihastuminen on siis salaista ja jos joku saa ihastuksen selville, ihastuminen voi jopa loppua. Tällä portaalla lapsi opetetaan hallitsemaan omaa käytöstään voimakkaan tunteen vallassa. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 23.)

Tuttu ja kaverille kerrottu –portaalla lapsi on noin 9–14-vuotias, jolloin lapsi uskaltaa kertoa ihastumisestaan kaverilleen, muttei ihastumisen kohteelle. Lapsi tarvitsee ystävänsä tukea ja hyväksyntää omille tunteilleen, jotta hän voi siirtyä eteenpäin. Lapsi käsittelee lisäksi ystävyyttä, opettelee olemaan ystävä ja opettelee tunnistamaan omat ystävät. Lapsi opiskelee siis ystävyuden taitoja, joita hän tarvitsee myöhemmin seurustelussa. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 23.)

Noin 10–15-vuotiaana lapsi on tykkään sinusta -portaalla, jolloin ihastumisen kohteelle kerrotaan ihastumisesta. Ihastumisesta kerrotaan usein viestillä, esimerkiksi kirjelapulla. Viestiä suunnitellaan pitkään yhdessä ystävänsä kanssa. Tällä portaalla oleellista on se, että lapsi oppii kestämään sen, että ihastumisen kohde tietää ihastumisen tunteen olemassaolosta. Samoihin aikoihin alkavat ilmetä myös ensimmäiset murrosiän tuomat muutokset kehossa. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 23.)

Tykkään sinusta -portaan jälkeen, siirrytään käsi kädessä -portaalle, noin 12–16-vuotiaana, jolloin nuori voi kertoa seurustelewansa. Tuolloin ihastuminen halutaan jo näyttää kaikille ja se on kahden ihmisen yhteinen kokemus. Kädestä pitäminen on tuolloin fyysinen rakkauden osoitus, kättä ei haluta irrottaa, mutta yhtään lähemmäksikään ei haluta mennä. Lapsi opettelee käsittelemään eron aiheuttamaa pettymystä ja hylätyksi tulemisen tunnetta. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 23.)

2.2 Seksuaalikasvatus ja sen muodot

Jokaisella lapsella ja nuorella on oikeus saada seksuaalikasvatusta. Sen tarkoituksena on opettaa nuorille nautintoa tuottavaa, turvallista ja vastuullista seksuaalikäyttäytymistä. Seksuaalikasvatus on pitkäjänteistä ja jatkuvaa toimintaa, koska seksuaalisuuden kehittyminen on elinikäinen prosessi, joten kertaluontoiset tapahtumat tai teemapäivät eivät riitä kattamaan koko seksuaalikasvatusta. Seksuaalikasvatuksen tulisi pitää sisällään ennakkoivia keskusteluita. Seksuaalikasvatus on osa kasvatustyötä ja sen tarkoituksena on lisätä elämänhallintataitoja. Seksuaalikasvatuksen täytyy ottaa huomioon lasten ja nuorten kehitysvaiheet, ikä sekä jatkuvasti muuttuva maailma. Seksuaalikasvatuksen tulisi olla jokaista yksilöä tukevaa, sallivaa sekä ennakkoluulotonta. Siinä on huomioitava seksuaalisen suuntautumisen kirjo ja sukupuolen moninaisuus. (Oinonen & Susineva 2019, 5–9.)

Seksuaalikasvatus on lapsen ja nuoren kehitysvaiheeseen sopivaa kasvatusta, jonka avulla lapsen oma seksuaalisuus muodostuu vähitellen. Seksuaalikasvatus on seksuaalisuuden tiedollisten, tunteisiin liittyvien, sosiaalisten eli vuorovaikutukseen liittyvien ja fyysisten taitojen oppimista (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 21). Lapset ja nuoret saavat seksuaalikasvatuksessa sellaisia tietoja ja taitoja sekä myönteisiä arvoja, joita he tarvitsevat ymmärtääkseen seksuaalisuuttaan, nauttiakseen seksuaalisuudesta, luodakseen turvallisia ja tyydyttäviä ihmissuhteita sekä voidakseen ottaa vastuuta omasta seksuaaliterveydestä ja huomioidakseen myös muiden hyvinvoinnin. (Oinonen & Susineva 2019, 8.)

Seksuaalikasvatuksen avulla lapset ja nuoret kehittävät sellaisia elämäntaitoja, joita he tarvitsevat, jotta he voivat käsitellä seksuaalisuuteensa liittyviä asioita vastuullisella tavalla. Jotkut aikuiset pelkäävät, että seksuaalikasvatus johtaa nuoren seksin harrastamisen aikaistumiseen ja lisääntymiseen, mutta nämä pelot on osoitettu lukuisissa tutkimuksissa turhiksi. Tiedon seksitaudeilta sekä ei-toivotulta raskaudelta suojautumisen lisäksi seksuaalikasvatukseen kuuluu lapsen minäkuvan rakentumisen tukeminen, omien ja toisten rajojen pohtiminen sekä itsensä arvostamisen oppiminen. (Oinonen & Susineva 2019, 9.)

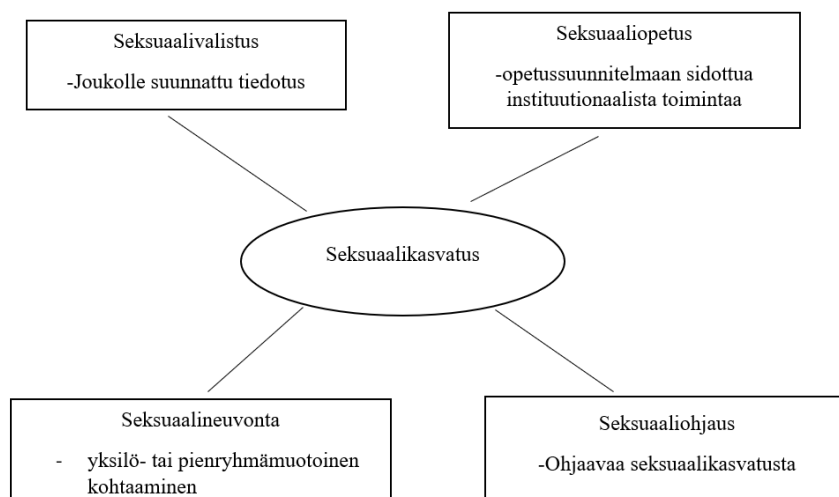
Seksuaalikasvatus on lapsen kasvattamista ihmiseksi korostaen elämänvaiheiden merkityksellisyyttä ja tärkeyttä erilaisine vaiheineen ja kokemuksineen (Bildjuschkin & Ruuhilahti, 2012a, 5). Seksuaalikasvatus antaa ihmiselle tietoa seksuaalisuudesta ja seksuaaliterveydestä. Seksuaalikasvatuksen tarkoituksena on tukea taitojen omaksunnassa ja vaikuttaa myönteisesti arvoihin ja asenteisiin. (Halonen ym. 2014, 6.) Seksuaalikasvatuksen

tarkoituksena on kasvattaa lapsi itsearvostukseen. Seksuaalikasvatuksen avulla suojellaan lasta ja tuetaan hänen seksuaalista kehitystään. Itsearvostuksen avulla lapsi osaa tehdä sellaisia valintoja, jotka tukevat hänen hyvinvointiaan. (THL 2019, vanhempien antama seksuaalikasvatus.)

Seksuaalikasvatus voidaan jakaa kahteen muotoon: viralliseen ja epäviralliseen seksuaalikasvatukseen. Virallista seksuaalikasvatusta antaa esimerkiksi koulu. Epävirallinen seksuaalikasvatus muodostuu kodin, yleensä huoltajien ja läheisten antamasta seksuaalikasvatuksesta. (Bildjuschkin, THL & lapset, nuoret ja perheet -yksikkö 2015, 86.) Epävirallinen seksuaalikasvatus on erityisen tärkeää varhaisemmissa kehitysvaiheissa. Vanhempien merkitys on sitä suurempi, mitä pienempi lapsi on. Murrosiässä nuoret kuulevat asioista mieluummin muilta kuin vanhemmiltaan, koska vanhemmat ovat usein liian läheisiä puhumaan ja kertomaan tietyistä asioista (WHO 2010, 8, 22).

Lapset ja nuoret tarvitsevat sekä virallista että epävirallista seksuaalikasvatusta. Virallisen ja epävirallisen seksuaalikasvatuksen ei tulisi olla vastakohtia, vaan tukea ja täydentää toisiaan. Ammattilaiset ovat merkittävässä asemassa siinä, että lapset ja nuoret saavat hankittua tiettyjä tietoja ja taitoja sekä asenteita kehittääkseen omaa seksuaalista identiteettiään. Koulu on yksi tärkeimpiä asiantuntevan tiedon välittäjiä. (WHO 2010, 8.) Koulu on seksuaalikasvatuksen jakamisen keskiössä, koska se on ainoa paikka, joka tavoittaa kaikki lapset ja nuoret. Seksuaalikasvattajien täytyy olla keskenään vuorovaikutuksessa ja toimia yhdessä lasten ja nuorten seksuaalisen hyvinvoinnin edistämiseksi. (Oinonen & Susineva 2019, 8.)

Seksuaalikasvatusta tapahtuu eri tasoilla, joiden mukaan seksuaalikasvatus on jaettu neljään alakäsitteeseen: seksuaalivalistus, seksuaaliopetus, seksuaalineuvonta sekä seksuaaliohjaus. Toisin sanoen, seksuaalikasvatus toimii yläkäsitteenä seksuaalivalistukselle, seksuaaliopetukselle, seksuaalineuvonnalle sekä seksuaaliohjaukselle. Kaikki nämä ovat seksuaalikasvatusta, mutta eroavat siten, missä ja kuka seksuaalikasvatusta antaa (Kuvio 1).

Kuvio 2 Seksuaalikasvatuksen alakäsitteet (Remsu & Tuomola 2019, 11 ja Bildjuschkin & Ruuhilahti 2010, 20).

Kaikilla ihmisillä on oikeus saada seksuaalikasvatusta itselleen sopivalla tavalla kehityksensä ikätason mukaisesti (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2012b, 28). Seksuaaliopetuksesta puhutaan silloin, kun seksuaalikasvatusta tapahtuu koululuokassa ja pohjautuu opetussuunnitelmaan. Seksuaalineuvonnasta puhutaan silloin, kun seksuaalikasvatusta annetaan pääsääntöisesti yhdelle tai kahdelle henkilölle kerrallaan. Terveyskeskukset ja neuvolat ovat seksuaalineuvonnan toimijoita. Seksuaalivalistuksesta on kyse silloin, kun viestitään suurelle joukolle seksuaalisuusasioissa. Viestintä tapahtuu erilaisten viestintäkanavien kautta, kuten sanomalehdet, televisio ja sosiaalinen media. Tuolloin viesti on yksisuuntaista, eli vastaanottajalla ei ole mahdollisuutta esittää tarkentavia kysymyksiä tiedonantajalle. (Oinonen & Susineva 2019, 9.) Seksuaaliohjaus on toiminnan, kuten harrastusten, vanhuspalveluiden tai nuorisopalveluiden, ohessa tapahtuvaa seksuaalikasvatusta (Bildjuschkin & Riihikoski, 2012a, 20). Näistä käsitteistä seksuaaliopetus on keskeisin tutkielmamme kannalta, koska tutkimme nimenomaan koulussa annettavaa seksuaalikasvatusta. Seksuaaliopetuksen käsitettä ja toteutusta avataan tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

2.3 Seksuaaliopetus

Seksuaaliopetus toteutuu koulussa tai muissa opetustilanteissa. Suomessa seksuaaliopetus pohjautuu opetussuunnitelmaan. Opetuksen aikana seksuaalisuuteen liittyviä asioita ja teemoja käsitellään yleisellä tasolla. Seksuaaliopetuksessa kaikki oppilaat täytyy ottaa huomioon ja opetuksessa tulee huomioida seksuaalisuuden moninaisuus. Seksuaaliopetuksen vastuuhenkilö on opettaja. (Puromäki & Sarkkinen 2017, 13.) Olemme päätyneet käsitteeseen seksuaaliopetus tutkimuksessamme, koska tutkimuksemme tarkastelee opettajan materiaaleihin pohjautuvaa opetusta.

Hyvä seksuaaliopetus perustuu opetussuunnitelmaan sekä opetus- ja oppimisprosessiin, jonka tavoitteena on antaa lapsille ja nuorille sellaisia tietoja, taitoja, asenteita ja arvoja, jotka auttavat heitä oman seksuaali-identiteetin rakentamisessa ja seksuaaliterveyden edistämisessä. Lapsille opetetaan sellaisia tietoja ja taitoja, jotka auttavat heitä rakentamaan hyviä ja kunnioittavia sosiaalisia ja seksuaalisia ihmissuhteita. Lisäksi seksuaaliopetuksessa opetetaan ja mietitään yhdessä, kuinka omat valinnat vaikuttavat omaan ja muiden seksuaaliterveyteen; on esimerkiksi tärkeää kunnioittaa omaa ja muiden koskemattomuutta. Lapsille on hyvä kertoa sekä heille kuuluvista seksuaalioikeuksista että velvollisuuksista. (Unesco 2018, 16.) Seksuaaliopetuksen tulee antaa lapsille ja nuorille tietoa omasta seksuaalisuudestaan sekä elämäntaitoja, kuten kriittistä ajattelua ja sosiaalisia taitoja. Seksuaaliopetuksen tulee antaa myös positiivisia asenteita ja arvoja oman seksuaalisuuden rakentamiseksi. (International Planned Parenthood Federation - IPPF 2010, 6.)

Seksuaaliopetuksen tavoitteena on tukea ja suojella lapsen seksuaalista kehitystä. Seksuaaliopetuksen tavoitteena on myös se, että lapset ja nuoret voivat hankkia tietoja, taitoja, asenteita ja arvoja, joita he tarvitsevat seksuaalisuutensa määrittelyyn. Seksuaalisuutta tarkastellaan seksuaaliopetuksessa sekä emotionaalisen että sosiaalisen kehityksen osana. Tiedon tarjoaminen ei yksin riitä, vaan lapsille ja nuorille on tarjottava mahdollisuus hankkia keskeisiä elämäntaitoja ja kehittää myönteisiä asenteita ja arvoja. (WHO 2010, 19.) Seksuaaliopetus tarjoaa mahdollisuuden keskustella seksuaalisuuteen liittyvistä asioista, jonka kautta oppilaat voivat vaalia nautintoa elämässään. Opetuksen kautta oppilaille on mahdollisuus edistää omaa hyvinvointia. Seksuaaliopetuksessa voidaan pohtia tärkeitä ajankohtaisia aiheita, esimerkiksi kyseenalaistaa seksistinen ajattelu, mikä korostuu erityisesti Britannian ja Yhdysvaltojen tutkimuksissa. Seksuaaliopetuksella pystytään

edistämään lasten ja nuorten tahdonvapautta, oikeuksia sekä valtaa. Koulussa tapahtuvalla seksuaaliopetuksella on mahdollisuus myös edistää oikeudenmukaisuutta oppilaiden seksuaalisessa, älyllisessä ja poliittisessä elämässä. (Fields 2008, 6.)

Seksuaaliopetus on siis osa seksuaalikasvatusta. Seksuaaliopetuksen tulisi sisältää kaikki samat sisällöt ja asiat kuin seksuaalikasvatuksen. Erona seksuaalikasvatuksen ja seksuaaliopetuksen välillä on vain se, että seksuaaliopetus perustuu opetussuunnitelmaan. Keskeisimmät seksuaaliopetuksen aihealueet, huomioitavat asiat ja ominaisuudet olemme koonneet taulukkoon 1.

Taulukko 1 Seksuaaliopetuksen aihealueet, huomioitavat asiat sekä ominaisuudet (Oinonen & Susineva 2019, 5–9, 18–19).

Aihealueet	Huomioitavaa	Ominaisuudet
Seksuaalisuus ja seksuaaliterveys	Lasten ja nuorten kehitysvaiheet	Ennakoivia keskusteluja
Keho ja kehitys	Ikä	Pitkäjänteistä ja jatkuvaa
Tunnetaidot	Muuttuva maailma	Yksilöä tukevaa
Oikeudet	Seksuaalisuuden suuntautumisen kirjo	Kannustavaa
Hyvinvointi ja terveys	Sukupuolen moninaisuus	Sallivaa
Normit, tavat, arvot ja asenteet	Kriittinen ajattelu	Ennakkoluulotonta
Lisääntyminen		
Läheisyys ja itsetunto		
Moninaisuus		

Yllä olevassa taulukossa esitellään keskeisimmät aihealueet, huomiot ja ominaisuudet seksuaaliopetuksen näkökulmasta. Taulukon sisältö on tiivistelmä seksuaalikasvatuksen ja -opetuksen sisällöistä ja keskeisistä käsitteistä. Taulukon olemme tehneet helpottaaksemme seksuaaliopetuksen sisällön ymmärtämistä ja aineistona olevien opettajan materiaalien analysointia. Olemme korostaneet sarakkeita eri väreillä, jotta taulukko on helposti luettavissa. Taulukkoa tarkastellaan pystysuoraan, eli yksi sarake kerrallaan.

Seksuaaliopetusta ilmenee alakoulussa opetussuunnitelman mukaan vain ympäristöopin oppiaineessa (Remsu & Tuomola 2019, 22). Seksuaaliopetuksen ohjaamiseen ja opettamiseen opettajalla on apunaan kyseisten oppiaineiden opettajan materiaalit, joista opettaja saa apua suunnitteluun, toimintaan sekä arviointiin. Opettajan materiaalien lisäksi opettaja voi käyttää seksuaaliopetuksen tukena esimerkiksi seuraavia yleisesti jaossa olevia materiaaleja: Korteniemi-Poikela ja Cacciatoren Seksuaaliuuden portaat -käsikirja (2015) sekä Oinosen ja Susinevan Seksuaalikasvattajan käsikirja (2019). Seksuaalikasvattajan käsikirjassa on erilaisia harjoitteita, joita voi tehdä oppilaiden kanssa. Seksuaalikasvattajan käsikirja on jaoteltu kahdeksaan eri teemaan, joita ovat sinulle seksuaalikasvattaja, yhteiset pelisäännöt, seksuaalioikeudet, murrosikä ja kehitys, seksuaalisuus, suhteet, seksi, seksitautien ja raskauden ehkäisy sekä yhteiskunta, normit ja media. Nämä harjoitukset ovat suunnattu 12–15-vuotiaille ja sitä vanhemmille. (Oinonen & Susineva 2019, 50–123.)

Nykypäivänä, vuonna 2021, seksuaaliopetuksen materiaalin saantia helpottaa Internet. Internetistä löytyy erilaisia materiaaleja ja julkaisuja seksuaalikasvattajalle, joista on apua seksuaaliopetuksen pitämiseen. Internetistä materiaalia löytyy paljon, jonka vuoksi mainitsemme vain muutamia hyödyllisiä lähteitä, joihin jokainen seksuaalikasvattaja voisi tutustua. Ihmisoikeus- ja sosiaalialan kansalaisjärjestö SETA tarjoaa opettajille ja kasvatustalalla työskenteleville materiaaleja seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuolen moninaisuuteen erilaisten videoiden, artikkelien, oheismateriaalien, kampanjoiden, projektien, uutiskirjeiden ja linkkien kautta. SETA toteuttaa myös ammatillista täydennyskoulutusta sekä välittää kouluvierailijoita. (Seta: opetusala.) Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalan yhteinen avoin julkaisuarkisto Julkari mahdollistaa ilmaiseksi hyödyllisiä materiaaleja seksuaaliopetukseen, kuten Bildjuchkinin ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (2015) tuottama työpäpaperi seksuaalikasvatuksen tueksi. Opetushallitus on koonnut Internet-sivuilleen erilaisia verkkomateriaaleja sekä muuta tukea, muun muassa terveystiedon oppiaineeseen, mitkä sisältävät seksuaaliopetukseen liittyviä asioita, kuten Tunne-

ja turvataitoja lapsille -materiaali, Sukupuolena ihminen –projekti sekä Mun rajat – opetusmateriaalin. (Opetushallitus: terveystiedon materiaalit.) Elise Jensenin perustama aatteellinen ja voittoa tavoittelematon järjestö RFSU eli Riksförbundet För Sexuell Upplysning on tunnettu erityisesti kondomeista, mutta niiden lisäksi RFSU:n sivuilta löytyy hyödyllistä materiaalia seksuaalikasvattajille (RFSU: seksuaalikasvatuksen materiaali). Suomen RFSU OY on julkaissut muun muassa erityistason seksuaaliterapeutin Sari Mäen opettajan oppaan nimeltä Seksuaalikasvatusta nuorille (2016) sekä seksuaalikasvatusmateriaalin, joka on suunnattu henkilöille, joilla ei ole kokemusta seksuaalikasvatuksesta. Nämä kaikki mainitsemamme Internetistä löytyvät materiaalit voivat toimia lisämateriaalina opettajan materiaalien lisäksi, kun opettaja toteuttaa seksuaaliopetusta. Niistä opettaja voi saada esimerkiksi laajemman kokonaiskuvan oppilaille käsiteltävästä aiheesta. Tässä tutkielmassa kiinnostus kohdistuu kuitenkin opettajan materiaaleihin ja erityisesti ympäristöopin PISARA-kirjasarjan vuosiluokkien 1–6 opettajan materiaaleihin ja niihin perustuvaan seksuaaliopetukseen.

Kandidaatin tutkielmassamme vertailimme vuoden 2014 sekä vuoden 2004 valtakunnallisia perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita seksuaaliopetuksen sisältöjen ja tavoitteiden näkökulmasta. Selvitimme kandidaatin tutkielmassamme, millaisia käsitteitä ja sisältöjä seksuaaliopetukseen liittyy ja missä oppinaineissa seksuaaliopetusta ilmenee. Tutkimuskysymyksiämme oli kaksi pääkysymystä. Ensimmäinen on, miten seksuaaliopetus kuvataan vuoden 2014 valtakunnallisissa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa ja toinen, mitä seksuaaliopetus on valtakunnallisissa opetussuunnitelman perusteissa. Kandidaatin tutkielmassa etsimme tutkimuskysymyksiimme vastauksia etsitoiminnon avulla, hakusanaa “seksuaa” käyttäen sekä hakusanan yhteydessä ilmaantuneiden käsitteiden avulla. Tutkielmassa otimme huomioon myös yläkoulun seksuaaliopetuksen sekä vuoden 2004 valtakunnallisen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Jätämme pro gradu -tutkielmastamme kuitenkin yläkoulun sekä vuoden 2004 opetussuunnitelmaan liittyvät tulokset pois. Keskitymme tutkimuksessamme seksuaaliopetukseen alakoulun kontekstissa sekä vertailemme opettajan oppaita uusimpaan, eli vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelmaan. Seuraavaksi käymme läpi aikaisemman tutkimuksen olennaisia tutkimustuloksia läpi.

Vuoden 2014 valtakunnallisen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa etsitoiminnolla, Ctrl + F, hakusanalla “seksuaa” sekä hakusanan yhteydessä ilmenneisiin käsit-

teisiin löytyy kuusi mainintaa. Maininnat ovat seksuaalinen kehitys, ihmisen lisääntyminen, seksuaalinen suuntautuminen, sukupuoli, sukupuolten tasa-arvo sekä sukupuoli-identiteetti. Vuosiluokilla 3–6 oppiainekohtaisia mainintoja oli hakusanalle “seksuaa” sekä hakusanan yhteydessä ilmenneissä käsitteissä yhteensä kaksi ja loput maininnat löytyivät perusopetuksen yleisistä osioista. Seksuaaliopetus alkaa tutkimuksemme mukaan vasta 3. luokalla. Yhdysvalloissa seksuaaliopetus alkaa usein vasta viidennellä tai kuudennella luokalla. Siihen sisältyy murrosiän muutoksista puhumista, HIV:stä ja aidsista kertomista, pohtimista, kuinka alkoholi ja huumeet vaikuttavat seksuaalikäyttäytymiseen sekä turvataitoja (McElderry & Omar 2003, 5). Tutkimuksen tulokset osoittivat, että alakoulun seksuaaliopetus vuoden 2014 opetussuunnitelman mukaan toteutetaan pääosin ympäristöopin oppiaineessa. Seksuaaliopetukselle on määritelty vain kaksi sisältöä, joka on mainittu seuraavasti: ”Käsitellään ikäkauden mukaisesti seksuaalista kehitystä ja ihmisen lisääntymistä”.

Opetuksen järjestämistä ohjaavista velvoitteista löytyy maininta seksuaalinen suuntautuminen. Opetuksen järjestämistä ohjaavat velvoitteet ohjaavat sitä, minkälaisena opetuksen tulisi ilmetä. Velvoitteet ohjailevat opettajan toimintaa, mutta eivät määrittele seksuaaliopetuksen sisältöä. Maininta ilmenee velvoitteissa seuraavasti: “Suomen perustuslain ja yhdenvertaisuuslain mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan – –, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella”. (POPS 2014, 14.) Opetuksen järjestämistä ohjaavista velvoitteista nousi esiin myös käsitteet sukupuoli sekä sukupuolen tasa-arvo, jotka ovat osa seksuaaliopetusta. Opetussuunnitelman osiosta toimintakulttuurin kehittämistä ohjaavista periaatteista ilmeni seksuaaliopetukseen liittyvä maininta. Maininta esiintyy yhdenvertaisuus ja tasa-arvo-otsikon alla ja käsite on sukupuoli-identiteetti.

Ympäristöopin oppiaine paljastui aiemmassa tutkimuksessamme tärkeimmäksi seksuaaliopetusta antavaksi oppiaineeksi, ja sen vuoksi avaamme sen sisältöjä ja tavoitteita vielä tarkemmin nykyistä tutkimustamme varten. Tämä myös sen vuoksi, että päätimme tutkia juuri ympäristöopin oppiaineen opettajan materiaaleja tulevassa tutkimuksessamme. Perusopetuksen opetussuunnitelmassa sanotaan ympäristöopin oppiaineen yleisessä osassa, että ympäristöoppi tukee oppilaan kasvua ihmisenä ja sen tavoitteena on ohjata oppilasta ymmärtämään ja tuntemaan itseään ja muita ihmisiä. Tavoitteena on myös oppia ymmärtämään elämää ja sen kehittymistä. (POPS 2014, 131 ja 239.)

Vuosiluokilla 1–2 ympäristöopin tavoitteista T15 on ainut, jossa suoranaisesti on seksuaaliopetukseen liitettävä tavoite, joka on “ohjata oppilasta pohtimaan kasvua ja kehitystä”. Ensimmäisessä sisältöalueessa, eli kasvu ja kehitys, sanotaan, että sisältöjä tulisi valita niin, että oppilaalle muodostuu ymmärrys ihmisen kehon osista sekä oman ikäkauden kasvusta ja kehityksestä. Ympäristöopissa tulisi harjoitella tunnetaitoja ja mielen hyvinvointia sekä itsensä ja muiden arvostamista. Toisessa sisältöalueessa, kotona ja koulussa toimiminen, kerrotaan, että ympäristöopissa tulee harjoitella fyysisen koskemattomuuden kunnioittamista. (POPS 2014, 131–133.)

Vuosiluokilla 3–6 tavoitteena on tukea oppilaan valmiuksia tunnistaa, ilmaista ja säädellä tunteita (T10). Lisäksi tavoitteessa T19 on mainittu, että tavoitteena on ohjata oppilasta ymmärtämään lapsuuden ja nuoruuden yksilöllistä kasvua ja kehitystä. Sisältöalueita tulisi valita ensimmäisen sisältöalueen, minä ihmisenä, mukaan niin, että ne liittyvät ihmisen kasvun ja kehityksen eri vaiheisiin. Ympäristöopissa tulisi käsitellä ikäkauden mukaista seksuaalista kehitystä ja ihmisen lisääntymistä lisäksi harjoitellaan tunteiden tunnistamista, ilmaisua ja säätelyä. Toisessa sisältöalueessa mainitaan, että ympäristöopissa harjoitellaan turvataitoja fyysiseen ja henkiseen koskemattomuuteen liittyen. (POPS 2014, 240–242.)

Ympäristöopin arviointikriteeritaulukossa 6. luokan päätteeksi on kuvattu, millaisia asioita oppilaan tulee osata, jotta hän voisi saada arvosanan kahdeksan. Seksuaaliopetuksen osalta arvioitavana on tunteiden tunnistaminen, ilmaisu ja säätely, ihmisen kehitys, ikäkauteen liittyvän kasvun ja kehityksen tunnistaminen ja kuvaaminen; oppilas osaa selittää murrosikään liittyviä kasvun ja kehityksen tunnuspiirteitä ja niiden yksilöllistä vaihtelua. (POPS 2014, 243–246.)

3 Tutkimuksen toteutus

3.1 Tutkimuskysymys

Jokaisella on oikeus seksuaalikasvatukseen (WHO 2010, 17–18). Koulu on merkittävä seksuaalikasvatuksen antaja, koska se tavoittaa suurimman osan Suomen lapsista ja nuorista (Oinonen ja Susineva 2019, 8). Koulussa toteutuva seksuaalikasvatus on seksuaaliopetusta, joka perustuu POPS:iin (Puromäki & Sarkkinen 2017, 13). Seksuaaliopetuksen suunnittelun ja toteutuksen apuna opettajalla on opettajan materiaalit, jonka vuoksi on tärkeää tarkastella opettajan materiaalien muodostamaa seksuaaliopetuksen perustaa. Tämän vuoksi tutkimuskysymyksemme on: **Millaista alakoulun seksuaaliopetus on PISARA-kirjasarjan opettajan materiaalien näkökulmasta vuosiluokilla 1–6 ympäristöopin oppiaineessa.** Olemme rajanneet tutkimuksen ympäristöopin oppiaineeseen, joka nousi yhdeksi tutkimuksen tulokseksi kandidaatin tutkielmassamme. Tutkimuksessa vertaamme tuloksia vuoden 2014 POPS:iin ja tarkastelemme, miten opettajan materiaalien tulokset vastaavat perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden vaatimuksiin. Emme kuitenkaan aseta tätä toiseksi tutkimuskysymykseksi, koska seksuaaliopetus on opetussuunnitelmaan perustuvaa, jonka vuoksi näemme kysymyksen jo sisältyvän tutkimuskysymykseen.

3.2 Laadullinen tutkimus

Laadullisessa tutkimuksessa pyritään kuvaamaan tietty tapahtuma, ymmärtämään tiettyä toimintaa tai antamaan teoreettisesti mielekäs tulkinta jostakin ilmiöstä (Eskola & Suoranta 1998, 61). Laadullinen tutkimus pohjautuu sanoihin ja lauseisiin, kun taas määrällinen tutkimus pohjautuu lukuihin ja tilastoihin (Kananen 2017, 35). Koemme tuloksien esittämisen ja tulkinnan sanoin ja lausein tutkimuksemme kannalta antoisammaksi. Tutkimuksemme avulla pyrimme kuvaamaan, mitä seksuaaliopetus on alakoulussa. Lisäksi vertailemme tutkimuksessamme PISARA-kirjasarjan opettajan materiaaleja uusimpaan vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelmaan.

Valitsimme tutkimuksen menetelmäsuuntaukseksi kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimusmenetelmän, koska haluamme kerätä yksityiskohtaista tietoa alakoulun seksuaaliopetuksesta. Laadullista tutkimusta pidetään tutkimusmetodinä, joka on rinnastettavissa määrällisiin menetelmiin, mutta jota pidetään monille vieraampana menetelmänä (Alasuutari 2011, 32). Laadullinen tutkimus on kärjistetyksi metodologia, joka jää jäljelle numeroaineistoista sekä tilastollisista menetelmistä (Tuomi & Sarajarvi 2002, 18). Laadullisen ja määrällisen metodologian yhteisenä periaatteena on, että ne pyrkivät loogiseen todisteluun sekä objektiivisuuteen, sillä tutkijat perustelevat havaintonsa havaintoaineistojen pohjalta eivätkä omilla mieltymyksillään ja arvolähtökohdillaan. (Alasuutari 2011, 32.) Tutkimuksessamme emme anna kandidaatin tutkielmaa varten tehdyn tutkimuksemme vaikuttaa ennakoasenteisiimme. Tutkimme aineistoa objektiivisesti sellaisena kuin se on ilman meidän omia tietojamme ja ennako-odotuksia seksuaaliopetuksesta. Laadullinen tutkimus sopii kasvatustieteiden kentälle ja erityisesti seksuaaliopetuksen ilmiön tarkasteluun. Laadullisen tutkimuksen avulla pystymme paremmin vastaamaan tutkimuskysymykseemme. Tutkimuksessamme emme hyödynnä numeraalista tietoa, jolloin määrällinen tutkimus jää pois vaihtoehdoista.

Laadullisella tutkimuksella pyritään saamaan yksityiskohtaista tietoa tutkittavasta ilmiöstä (Juuti & Puusa 2020, 11). Laadullinen tutkimus mahdollistaa syvällisen ymmärtämisen ilmiöstä sekä antaa mahdollisuuden kuvata ja ymmärtää ilmiötä syvällisemmin (Flick 1998, 4–7). Laadullinen tutkimus näyttäytyy erityisesti meidän tutkimuksessamme tietyn ilmiön kuvaamisena. Tutkimuksemme ilmiö on seksuaaliopetus, jota pyrimme ymmärtämään syvällisesti. Pyrimme antamaan mielekkään, jäsenneilyn ja selkeän tulkinnan ja kuvauksen siitä, millaista seksuaaliopetus on alakoulussa PISARA- kirjasarjan opettajan materiaalien näkökulmasta.

Laadullista tutkimusta voidaan kutsua ihmistieteelliseksi tutkimukseksi, koska laadullisen tutkimuksen kohteena on yleensä jokin asia tai ilmiö, mikä on olemassa vain ihmisen kautta ja tässä tutkimuksessa se on seksuaaliopetus. Seksuaaliopetus voidaan luokitella ihmistieteelliseksi tutkimukseksi, koska kyseessä on opetustilanne, jota ei tapahdu ilman vuorovaikutusta. Ihmistieteelliset tutkimukset käsittelevät olemassa olevien arkisten merkitysmaailmojen rakenteita. Ihmistutkimuksessa tutkittavat ilmiöt ovat aikaan ja paikkaan sidottuja, tämän tutkielman ilmiö seksuaaliopetus on sidottu koulukontekstiin, joka tapahtuu usein koulupäivän aikana ja jota toteuttaa opettaja perusopetuksen opetussuunnitelman mukaisesti. (Juuti & Puusa 2020, 62.)

Laadulliselle tutkimukselle on tyypillistä teorian ja aineiston vuoropuhelu, vaikka teoriaa käytetäänkin enemmän apuvälineenä kuin lähtökohtana (Juuti & Puusa 2020,11). Tutkimuksessamme teoria ja aineisto keskustelevat keskenään ja tätä tukee meidän valitsemamme analyysimenetelmä.

3.3 Aineisto

Laadullisen tutkimuksen yleisimmät aineistonkeruumenetelmät ovat haastattelu, kysely, havainnointi ja erilaisiin dokumentteihin perustuva tieto, joita voidaan käyttää vaihtoehtoisesti, rinnan tai eri tavoin yhdisteltynä (Tuomi & Sarajärvi 2011, 71). Laadullisella aineistolla tarkoitetaan aineistoa, joka on ilmaisultaan tekstiä (Puusa & Juuti 2020, 75). Aineiston tehtävänä on toimia tutkijan apuna (Eskola & Suoranta 1998, 15, 62) sekä etsiä ratkaisu tutkimusongelmaan (Kananen 2017, 67).

Olemme päätyneet tutkimuksessamme valmiiseen aineistoon eli dokumenttiin. Dokumenteilla tarkoitetaan sellaisia aineistoja, jotka ovat kirjoitetussa, kuvallisessa tai äänitteissä muodossa tai menneessä ajassa tuotettuja (Kananen 2014, 90–92). Rantalan (2015, 109) mukaan laadullinen aineisto voi olla digitaalista aineistoa. Olemmekin valinneet tutkimusaineistoksi PISARA-kirjasarjan sähköiset opettajan materiaalit, jotka ovat niiden opettajien saatavilla, joiden koulussa käytetään Sanoma Pron oppikirjoja ja sähköisiä materiaaleja. PISARA-kirjasarjan opettajan materiaaleista analysoimme kaikkein uusimpia versioita. Aineiston valintaan ovat vaikuttaneet kandidaatin tutkielmamme tulokset sekä aikaisemmat tutkimukset. PISARA-kirjasarjan valintaan vaikutti myös meillä jo valmiina olevat tunnukset PISARA-kirjasarjan sähköisiin materiaaleihin Sanoma Pron verkkosivuilla. Olemme saaneet tunnukset sähköisiin oppimateriaaleihin opetusharjoitteluidemme myötä. Opettajan materiaalien avulla pääsemme lähemmäksi koulussa tapahtuvaa opetusta, koska opettajan materiaalien avulla opettajat saavat ideoita ja ohjausta seksuaaliopetukseen.

Laadullisen tutkimuksen yleisin kysymys aineistonkeruun yhteydessä liittyy aineiston kokoon. Laadullisen tutkimuksen luonnehtiva piirre koskee aineistoa ja aineiston harkinnanvaraista, teoreettista, tarkoituksenmukaista ja harkinnanvaraista näyttöä. (Eskola & Suoranta 1998, 60–61.) Opettajan materiaaleja ilmenee lähes jokaisessa oppiaineessa, minkä vuoksi valmiita aineistoja on tarjolla useita. Olemme rajanneet aineiston kokoa

ympäristöopin oppiaineeseen sekä alakouluun. Rajauksemme alakouluun valikoitui luokanopettajakoulutuksen myötä, jonka keskiössä on alakoulu. Ympäristöopin opettajan materiaalit valikoituivat tutkimusaineistoksi aikaisemman kandidaatin tutkimuksemme myötä, minkä tuloksista selvisi alakoulun seksuaaliopetuksen ilmenevän vain ympäristöpissä. Opettajan materiaalien tarkemmat tekijä- ja lähdetiedot löytyvät lähdeluettelosta. Laadullisessa tutkimuksessa aineiston koolla ei ole niin sanotusti merkitystä tutkimuksen onnistumiseen, vaan tärkeämpänä pidetään sitä, että saadaanko aineiston kautta vastauksia tutkimuskysymykseen, näkökulmaan sekä kysymyksenasetteluun (Eskola & Suoranta 1998, 62). Rajasimme tutkimusemme alakouluun, koska alakouluun kohdistuvia mainintoja löytyi vain muutama aikaisemmasta tutkimuksestamme. Kandidaatin tutkimuksen tulosten perusteella emme voi rajata aineistoa vain yhteen vuosiluokkaan, jos tekisimme niin emme pystyisi vastaamaan tutkimuskysymykseemme. Koemme saavamme aineistosta riittävästi tietoa, kun tutkimuksen kohteena ovat vuosiluokat 1–6.

Opettajan materiaali antaa vinkkejä opettajalle opetettavan asian käsittelyyn ja suunnitteluun oppitunnilla. Opettajan materiaalit ohjaavat, mahdollistavat, havainnollistavat ja parhaimmassa tapauksessa syventävät opetusta. PISARA-kirjasarjan opettajan materiaalit ovat perusopetuksen opetussuunnitelman mukaisia. Opettajan materiaalit rakentuvat tärkeimmistä sisällöistä huomioiden laaja-alaisen osaamisen osa-alueet. (Asplund, Cantell, Suojanen-Saari & Viitala 2015a&b, 3–12). PISARA-kirjasarjan opettajan materiaalit voidaan jakaa karkeasti kahteen osaan: johdantoon ja opettajan materiaaleihin. PISARA-kirjasarjan opettajan materiaalien johdannossa annetaan opettajalle käyttöohjeet opettajan materiaalien käyttöön ja sisältöön. Emme ole huomioineet tutkimuksessa johdantoon kuuluvia asioita, koska emme koe saavamme johdannosta vastauksia tutkimuskysymykseemme. Pyrimme saamaan vastauksia tutkimuskysymykseemme opettajan materiaali -osioista, jotka sisältävät perusaukeaman, toiminnallisen aukeaman sekä TIKKA-aukeaman, joka kannustaa oppilaita pohtimaan vaihtuvia asioita eri näkökulmista. Seuraavaksi avaamme, mitä aukeamat sisältävät.

Taulukko 2 PISARA-kirjasarjan opettajan materiaalien rakenne.

Perusaukeama	Toiminnallinen aukeama	TIKKA-aukeama	Liitesivut	Monistepohja ja kokeet
Luvun teksti oppikirjasta Kuvat Tehtävät Opiskeltavat asiat Monistepohja Taulukuva Tehtävien vastaukset	Tehtäväkirjan tehtävät ja vastaukset Taustatietoa opettajalle	Luvun teksti oppikirjasta Vinkkejä TIKKA-aukeaman käyttöön Tehtäväkirjan tehtävät ja vastaukset	Luokilla 1–2: Lisämateriaalit opetukseen	Valmiita ja muokattavia kokeita Jaksoihin liittyvät monisteet
Lisäksi luokilla 1–2: Kuvasanat Eriyttävä teksti Tehtäviä kuvasta Toimintavinkit	Lisäksi luokilla 1–2: Integrointi muihin oppiaineisiin	Lisäksi luokilla 1–2: Kertaustehtäviä jaksoon		
Lisäksi luokilla 3–6: Uuden asian opettaminen Pohdi lisää Tärkeää -laatikko Keskeiset käsitteet Tunnin aloitus	Lisäksi luokilla 3–6: Vinkkejä toiminnallisuuteen Seuraavaksi tunniksi	Lisäksi luokilla 3–6: Seuraavaksi tunniksi		

Taulukkoon kaksi on koottu opettajan materiaalien rakenne. Rakenne poikkeaa hieman vuosiluokilla 1–2 ja 3–6. Ensin taulukon sarakkeeseen on koottu molempia materiaaleja yhdistävät eli kaikista materiaaleista löytyvät asiat. Sen jälkeen listataan erikseen vuosiluokkien 1–2 sekä 3–6 materiaaleista löytyvät asiat.

Ensimmäisenä on perusaukeama, joka on jaettu kahdelle eri aukeamalle. Ensimmäisellä perusaukeamalla on kuva oppilaiden oppikirjan aukeamasta. Ensimmäisenä perusaukeamalta löytyy aloituskysymys, jonka tarkoitus on johdatella oppilaat käsiteltävään aiheeseen ja aktivoida heitä ajattelemaan. Perusaukeamalta löytyy lisäksi kuvia ja teksti. Kuvat sekä teksti on suunniteltu huolella ja ne muodostavat selkeän kokonaisuuden, jotka tukevat oppilaiden oppimista. Ensimmäisen vuosiluokan kirjaan on lisätty kuvasanat, joita opettaja voi hyödyntää esimerkiksi eriyttävänä lukuläksynä. Ensimmäisellä luokalla teksti ja toisella luokalla vain pitkät sanat on tavutettu. Perusaukeaman tekstistä on lihavoitu keskeiset käsitteet. Perusaukeamalta löytyy tärkeää -laatikko, johon on koottu ja jäsennelty kunkin luvun keskeisimmät käsitteet ja asiat. Ensimmäisellä luokalla tärkeää -laatikon tilalla on eriyttävä teksti, joka on tarkoitettu lukutaitoisille oppilaille. Eriyttävä

teksti antaa lisätietoa aukeaman aiheesta sekä tekstiä voidaan myös lukea yhdessä luokassa, jolloin se voi toimia keskustelun pohjana. Toisella luokalla tärkeää -laatikon tilalla on sivupalkin kuvat ja tiedot -osio, johon on koottu aiheeseen liittyviä kuvia, lisätietoja ja kirjassa seikkailevia hahmoja puhekuplineen. Perusaukeamalla on myös aiheeseen liittyviä tehtäviä, joiden avulla sekä opettaja että oppilas voivat arvioida, onko luvun keskeiset asiat opittu. Ensimmäinen tehtävä on yleensä niin sanottu perustehtävä, toinen tehtävä on soveltava sekä ajattelun taitoja kehittävä tehtävä ja viimeinen tehtävä on toiminnallinen tehtävä, jolla liitetään opittava aihe oppilaan arkielämään tai tehdään pieniä tutkimuksia. Tehtävät soveltuvat myös kotitehtäviksi.

Perusaukeaman toiselle aukeamalle on koottu erilaisia vinkkejä oppitunnin pitämiseksi. Ensimmäisenä sieltä löytyvät opiskeltavat asiat, jotka ohjaavat opettajaa korostamaan luvun keskeisiä asioita oppitunnin aikana. Luokkien 3–6 opettajan materiaaleihin on lisäksi listattu opiskeltavat käsitteet. Seuraavaksi on mainittu opiskeltavaan asiaan liittyvät monisteet, jotka löytyvät myös opettajan materiaaleista erillisenä liitetiedostona. Monisteiden avulla opettaja voi havainnollistaa, eriyttää ja syventää opetustaan. Aukeamalta löytyy taulukuva, jossa esitellään luvun keskeisimmät käsitteet, jonka avulla myös luokkaan integroidut oppilaat oppivat tärkeimmät sisällöt. Luokille 1–2 opettajan materiaalista löytyy tehtäviä kuvista –osio, jossa on vinkkejä oppikirjan kuvien käsittelyyn. Tehtäviä kuvista –osiosta löytyy kysymyksiä kuviin liittyen, peukkutehtäviä, kuka voisi ajatella näin? -kysymyksiä sekä lauseen jatkamisharjoituksia. Vastaavasti luokilla 3–6 on tehtäviä kuvista –osion tilalla tunnin aloitus ja uuden asian opettaminen –osio, josta opettaja saa vinkkejä oppitunnin rakentamiseen. Tunnin aloitus –otsikon alla on kysymyksiä oppikirjan aukeaman kuvista. Luokille 1–2 on toimintavinkit –otsikon alle koottu ideoita luvun asioiden toiminnalliseen käsittelyyn, kun vastaavasti luokilla 3–6 on pohdi lisää -osio, jonka avulla käsiteltävää asiaa voi syventää. Lopuksi perusaukeamalta löytyvät vielä tehtävien vastaukset. (Asplund ym. 2015a & 2015b 8–11; Cantell, Jutila, Laiho, Levonen, Pekkala & Saari 2015, 2016a, 2016b, 2017, 6–9.)

Toiminnallinen aukeama alkaa perusaukeamien jälkeen. Toiminnallinen aukeama jaetaan myös kahteen osaan niin kuin perusaukeamatkin. Ensimmäisellä toiminnallisella aukeamalla on kuva oppilaiden tehtäväkirjan aukeamasta, jossa näkyy kaikki tehtävät ja niiden vastaukset. Tehtäväkirjan kaikki tehtäväaukeamat alkavat perustehtävillä, jotka voivat olla myös kuvallisia tehtäviä. Ensimmäisen aukeaman loppupuolella on soveltavampia tehtäviä. Toisella toiminnallisella aukeamalla luokille 1–2 on annettu vinkkejä, kuinka

aihetta voi integroida muihin oppiaineisiin ja luokille 3–6 löytyy vinkkejä toiminnallisuuteen. Lisäksi toiminnallisen aukeaman toisessa aukeamassa on taustatietoa opettajalle - osio, josta opettaja saa lisätietoa käsiteltävästä ilmiöstä. Luokkien 3–6 opettajan materiaaleista löytyy seuraavaksi tunniksi -laatikko, johon on kerätty ohjeita seuraavan luvun valmisteluun ja suunnitteluun. (Asplund ym. 2015a & 2015b 8–11; Cantell ym. 2015, 2016a, 2016b, 2017, 6–9.)

Jokaisen jakson lopusta löytyy TIKKA-aukeama, joka kannustaa oppilaita tutkimaan (T), ihmettelemään (I), keksimään (K), kokeilemaan (K) ja ajattelemaan (A). Opettajan materiaaleissa TIKKA-aukeamat sisältävät sekä oppilaiden oppikirjoista ja tehtäväkirjoista esiintyvät aukeamat että vinkit TIKKA-aukeamien käyttöön. (Asplund ym. 2015a & 2015b 8–11; Cantell ym. 2015 c, 2016a, 2016b, 2017, 6–9.)

Jokaisessa PISARA-kirjasarjan opettajan materiaalissa on valmiita kokeita tulostettavaksi jokaisesta jaksosta ja niiden vastaukset. Opettajan materiaaleihin sisältyy myös erilaisia monisteita, joita voi myös tulostaa oppilaille. Kokeiden ja monisteiden lisäksi vuosiluokkien 1 ja 2 opettajan materiaaleista löytyy lisäksi liitesivuja, joissa on lisää opiskeltavia asioita ja tehtäviä.

Käytämme opettajan materiaalien lisäksi aineistona vuoden 2014 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita. Kiinnitämme huomiota ympäristöopin oppiaineeseen vuosiluokilla 1–2 sekä 3–6, koska ympäristöoppi nousi tärkeimmäksi seksuaaliopetuksen toteuttajaksi kandidaatin tutkielman tuloksista. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet on valtakunnallinen määräys, jonka mukaan paikalliset opetussuunnitelmat laaditaan. Valtakunnallinen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet on ohjausjärjestelmä, jolla varmistetaan koulutuksen tasa-arvo ja laatu. Opetussuunnitelman tehtävänä on tukea ja ohjata opetuksen järjestämistä ja koulutyötä. Tavoitteena on myös edistää yhtenäisen perusopetuksen yhdenvertaista toteuttamista. Opetussuunnitelman avulla luodaan hyvät edellytykset lapsen kasvulle, kehitykselle ja oppimiselle. Valtakunnallisen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet laaditaan perusopetuslain ja -asetuksen määrittävän valtioneuvoston asetuksen pohjalta. (POPS 2014, 9)

3.4 Teoriaohjaava sisällönanalyysi

Sisällönanalyysillä tarkoitetaan analyysimenetelmää, jossa pyrkimyksenä on kuvata aineiston sisältöä sanallisesti (Tuomi & Sarajärvi 2018, 119). Sisällönanalyysia voidaan pitää yhtenä analyysimenetelmänä tai laajana teoreettisena kehyksenä. Sisällönanalyysi voidaan samaistaa osaksi laadullista tutkimusta, koska analyysin kohdalla keskitytään varsinaisesti tekstin sisältöön, jonka vuoksi sisällönanalyysiä voidaan hyödyntää kaikissa laadullisissa tutkimuksissa. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 13, 93, 107). Sisällönanalyysi so-
pii meidän tutkimuksemme analyysimenetelmäksi, koska keskitymme PISARA-kirjasarjan opettajan materiaalien teksteihin. Sisällönanalyysi valikoitui analyysimenetelmäksi myös siksi, että tutkimuksen aineistona meillä on valmis aineisto, jonka analysointiin ei sovi moni muu laadullinen analyysimenetelmä. Sisällönanalyysi voidaan tehdä aineistolähtöisen sisällönanalyysin, teorialähtöisen sisällönanalyysin sekä teoriaohjaavan sisällönanalyysin avulla (Tuomi & Sarajärvi 80). Olemme valinneet teoriaohjaavan sisällönanalyysin menetelmän, koska haluamme korostaa teorian tärkeyttä ja merkityksellisiä materiaaleja tutkimuksessa. Haluamme tukea ja syventää tutkimuksen tuloksia teorialla, jonka vuoksi teoria ja empiirinen osa vuorovaikuttavat keskenään.

Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä teoria toimii analyysin apuna, muttei kuitenkaan suoraan pohjautu teoriaan. Aineistosta tehdyille löydöksille etsitään tueksi selityksiä teoriasta. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 95–98.) Teoriaohjaavassa analyysissä analyysiyksiköt valitaan aineistosta ja siinä aikaisempi tieto ohjaa ja auttaa analyysiä. Aikaisempi tieto siis vaikuttaa analyysiin, mutta sen merkitys ei ole teoriaa testaavaa, vaan uusia ajatuksia herättävää. Analyysin edetessä tutkija yhdistelee aineistoa ja teoriaa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 109–110.) Tutkimuksessamme perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista nousseet sisällölliset ja tavoitteelliset tulokset määrittävät analyysin tekemistä sekä tulososion rakenteen. Analyysiyksikkö on nostettu aineistosta siten, että se tukee teoriassa avattujen opetussuunnitelman vaatimuksia. Nostamme aineistosta esiin seksuaaliopetuksen keskeisimmät asiat opetussuunnitelman valossa. Tutkimuksessa seksuaalisuuden portaat sekä perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet vuorovaikuttavat tulosten kanssa sekä toimivat analysoinnin tukena ja täydentävänä tekijänä tuloksissa. Kiinnitämme huomiota siihen, miten opettajan materiaalit kulkevat porrasmallin kanssa ja miten opettajan materiaalit vastaavat perusopetuksen opetussuunnitelmaan. Tuomi ja Sarajärvi (2002,

19–20) toteavat, että tutkimus ei voi olla pelkkää teoriaa, mutta sitä ei myöskään voi hyödyntää. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 19–20). Teoriaohjaavan sisällönanalyysin kautta pystymme tuomaan tutkimukseen sekä teoreettista että empiiristä näkökulmaa.

Teoriaohjaavaan sisällönanalyysiin kuuluu kolme vaihetta. Ensimmäinen vaihe on aineiston pelkistäminen eli aineistosta etsitään oleelliset asiat ja ne merkitään ylös. Merkityt kohdat kirjoitetaan uudelleen tiivistettyyn muotoon. (Miles & Huberman 1994, 10.) Tutkimuksemme ensimmäisessä vaiheessa kirjoitimme auki kaikki PISARA-kirjasarjan opettajan materiaaleista seksuaaliopetukseen liittyvät löydökset, jonka jälkeen tiivistimme tuloksia selkeämmäksi kokonaisuudeksi. Toisessa vaiheessa tapahtuu ryhmittely. Tässä vaiheessa aineistosta kirjatut huomiot ryhmitellään niin, että samaa asiaa tarkoittavat ilmaukset muodostavat alaluokan, jotka nimetään sisältöä kuvaavalla otsikolla. Kolmannessa vaiheessa tapahtuu yleiskäsitteiden muodostaminen, jotka tulevat teoriasta. Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä kolmannen vaiheen yleiskäsitteet tulevat teoriasta. (Miles & Huberman 1994, 10–11.) Analyysivaiheessa poikkeamme teoriaohjaavan sisällönanalyysin vaiheissa siten, että kolmannen vaiheen teoriasta nousseet yläkäsitteet ohjaavat toista vaihetta. POPS:sta nousevat käsitteet muodostavat tutkimuksen tulosten yläkäsitteet, joiden perusteella ryhmittelemme opettajan materiaaleista löytyvät tulokset alaluokiksi. POPS:n rakenne vaikuttaa ryhmittelyyn siten, että esittelemme tutkimuksen tulokset erikseen vuosiluokille 1–2 sekä 3–6.

Sisällönanalyysin apuna voidaan käyttää käsitekarttaa tai muuta vastaavaa ”apuvälinettä”. Tällaisen analyysin apuvälineen etuja ovat se, että se on visuaalinen ja tutkija voi sen avulla hahmottaa helpommin suuren kokonaisuuden ja sen eri osat yhtä aikaa. Käsitekartta selkiyttää eri osien välisien suhteiden huomaamista sekä nostaa esille oleelliset ja epäoleelliset seikat analyysin kannalta. (Metsämuuronen 2008, 51.) Esittelimme teoriaosassa taulukon 1, jonka kokosimme helpottamaan analyysin tekoa. Päädyimme tässä tapauksessa tekemään taulukon, koska käsitekartasta olisi tullut epäselvä eikä sitä olisi ollut niin helppo lukea kuin tekemäämme taulukkoa.

Aineiston analyysimenetelmäksi teoriaohjaava sisällönanalyysi oli oiva vaihtoehto, koska pyrimme tutkimuksessamme analysoimaan seksuaaliopetusta ja siinä esiintyviä merkityksiä systemaattisesti ja objektiivisesti, teoria huomioiden. Analyysissa tutkittavasta asiasta pyritään saamaan esiin tiivistetty ja yleistävä kuvaus ilman, että aineiston informaatioarvoa menetetään. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa ilmenneet

tavoitteet ja sisällöt ohjaavat analyysia rakenteellisesti sekä sisällöllisesti niin, että teemat on poimittu perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista, jolloin teoria vaikuttaa tutkimuksessamme alusta loppuun. Tutkimuksen tuloksia täydennämme seksuaalisuuden portaiden ja perusopetuksen opetussuunnitelman avulla, jonka kautta aineisto ja teoria vuorovaikuttavat keskenään.

4 Tutkimuksen tulokset

Tässä luvussa avaamme aineistosta esiin nousevia havaintoja asetetun tutkimuskysymyksen valossa. Selvitämme, millaista alakoulun seksuaaliopetus on PISARA-kirjasarjan opettajan materiaalien näkökulmasta vuosiluokilla 1–6 ympäristöopin oppiaineessa. Olemme erotelleet tutkimuksen tulokset kahteen eri osaan eli vuosiluokkiin 1–2 sekä vuosiluokkiin 3–6, jotta lukijan on selkeämpi ja helpompi ymmärtää tutkimustuloksia. Erotteluun vaikutti perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden oppiainesisältöjen ja tavoitteiden mukainen jako vuosiluokkiin 1–2 sekä 3–6. Olemme teemoittaneet tutkimuksen tulokset POPS:n ympäristöopin oppiaineesta nousseiden käsitteiden mukaisesti. Avaamme ensin POPS:n vaatimuksiin vastaavat tulokset. Tämän jälkeen nostamme tuloksiin POPS:n ulkopuoliset teemat opettajan materiaaleista. Lopuksi kokoamme tulokset yhteen huomioiden POPS, opettajien materiaalit sekä seksuaalisuuden portaat.

4.1 Seksuaaliopetus vuosiluokilla 1–2

Alla olevan taulukon ensimmäisestä sarakkeesta selviää, mitä seksuaaliopetuksessa tulisi käsitellä POPS:n mukaan vuosiluokilla 1–2. PISARA-kirjasarjan opettajan materiaalien teemat seksuaaliopetukselle ilmenevät keskimmäisestä sarakkeesta. Viimeisestä sarakkeesta näkee, mitkä seksuaalisuuden porrasmallin portaat tukevat POPS:sta ja PISARA-kirjasarjan opettajan materiaaleista löytyviä teemoja.

Taulukko 3 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista sekä PISARA-kirjasarjan opettajan materiaaleista löytyvät teemat seksuaaliopetukselle vuosiluokilla 1–2 sekä niitä tukevat seksuaalisuuden portaat.

POPS 2014	PISARA-kirjasarjan opettajan materiaali	Porrasmalli
Kasvu ja kehitys		Tykkäyskaveri -porras Vanhempien ihailu -porras Idoli ihastuttaa -porras Tuttu mutta salattu -porras
Kehon osat	Kehon osat	Vanhempien ihailu -porras Tuttu mutta salattu -porras
Tunnetaidot ja mielen hyvinvointi	Tunnetaidot	Tykkäyskaveri -porras Vanhempien ihailu -porras Idoli ihastuttaa -porras Tuttu mutta salattu -porras
Itsensä ja muiden arvostaminen	Itsensä ja muiden arvostaminen	Vanhempien ihailu -porras
Fyysisen koskemattomuuden kunnioittaminen	Fyysisen koskemattomuuden kunnioittaminen	Tykkäyskaveri -porras Idoli ihastuttaa -porras
	Lisääntyminen	

4.1.1 Kehon osat

Opettajan materiaalin taustatietoa opettajalle -osiossa kerrotaan, että pääpaino ensimmäisellä luokalla on ulospäin näkyvissä kehon osissa ja toisella luokalla tarkastellaan ihmistä ihon alta. Kehontuntemus on sitä, miten lapsi hahmottaa oman kehonsa, tunnistaa ja nimeää sen osia ja eri puolia. Siihen liittyy myös ymmärrys kehon osien välisistä suhteista sekä kyky tuntea oman kehon ääriviivat. (Asplund ym. 2015a, 65.)

POPS:ssa mainitaan vuosiluokilla 1–2, että ympäristöopissa tulee käsitellä ihmisen kehon osia (POPS 2014, 132). PISARA-kirjasarjan opettajan materiaalista havaitsimme ensimmäisen luokan tavoitteeksi kehon osien tunnistamisen, nimeämisen ja näyttämisen. Tavoitetta tukee muun muassa perusaukeamalla esiintyvä kuva, johon on nimetty eri kehon osia sekä ensimmäinen tehtävä, jossa oppilaan tulee luetella ja näyttää kehon osia. Opettajan materiaaleissa korostetaan kyynärpäätä, olkapäätä, vatsaa, käsiä, polvia sekä jalkoja. Opettajan materiaali korostaa toiminnallisuutta opetuksen tukena. Kehon osia voi harjoitella toiminnallisesti esimerkiksi seuraavasti: oppilas kuljettaa hernepusssia kehon osien välissä sovitun matkan tai reitin. Reiteillä voi olla erilaisia esteitä, esimerkiksi penkkejä, renkaita tai tehtäviä. Opettajan materiaalista löytyy monistepohja, johon on kerätty kehon osien nimiä, jotka täytyy leikata ja sen jälkeen liimata oikeaan kohtaan monisteessa olevaa lasta. (Asplund ym. 2015a, 62–63, 81.)

Opettajan materiaaleissa opettajalle annetaan vinkkejä, miten kehon osia voidaan integroida muihin oppiaineisiin. Musiikissa kokeillaan, millaisia ääniä kehon eri osista lähtee, jos taputetaan esimerkiksi käsiä, mahaa tai rintaa tai rytmitetään lauluja kehon osien avulla. Kuvataiteessa leikataan lehdistä kehon osia ja liimataan niitä paperille esimerkiksi kärrynpyörä- tai istuma-asentoon. Liikunnassa oppilaat juoksevat vapaasti sovitulla alueella, kunnes opettaja ilmoittaa montako kehon osaa pitää yhdistää, esimerkiksi kolme isovarvasta, viisi pakaraa ja neljä olkapäätä. Ohjeet saatuaan oppilaat muodostavat ryhmiä niin, että tehtävä saadaan suoritettua. (Asplund ym. 2015a, 65.)

Seksuaalisuuden porrasmallissa kehon osat ovat osa vanhempien ihailu -porrasta, jossa mielenkiinto omaan kehonkuvaan ja sukupuoleen kasvaa. Kyseisellä portaalla tutustutaan kehoihin ja pohditaan ihmiselämän eri tapahtumia erilaisten leikkien ja keskustelujen kautta. Portaalla lapsi kokee saavansa sallittua hyvää oloa ja lohtua omasta kehostaan. Tuttu mutta salattu –portaalla lapsi on tietoinen omasta kehostaan ja kehon lähettämistä viesteistä. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 59, 69.)

4.1.2 Tunnetaidot ja mielen hyvinvointi

Opettajan materiaalin taustatietoa opettajalle -osiossa kerrotaan, että ihmiset kohtaavat erilaisia tunteita joka päivä ja tunteet ovat mukana kaikessa mitä teemme. Tunteet ohjaavat toimintaamme, jotka ilmenevät eleissä, ilmeissä ja käyttäytymisessä. Kaikki tunteet ovat tärkeitä, eikä ole olemassa oikeita tai vääriä tunteita. Käyttäytymisellä ei kuitenkaan saa satuttaa muita ihmisiä ja tunteista on hyvä oppia puhumaan. Tunteiden nimeäminen ja tunnistaminen liittyvät itsetuntemukseen ja elämänhallintaan. Eri ihmiset voivat tuntea samassa tilanteessa eri tavalla ja tunne voi myös muuttua. Tunnetaitoja voi kehittää harjoittelemalla ja tunteiden ymmärtäminen kehittyy vähitellen. (Asplund ym. 2015a, 77.)

POPS:ssa mainitaan, että ympäristöopin oppiaineessa seksuaaliopetuksen näkökulmasta tulisi harjoitella tunnetaitoja sekä ensimmäisellä että toisella luokalla (POPS 2014, 132). Opettajan materiaalin mukaan tunnetaitoja käsitellään vain ensimmäisellä luokalla. Tavoitteena on oppia nimeämään, käsittelemään ja hallitsemaan tunteita. Opettajan materiaalissa korostetaan seuraavia tunteita: ilo, suru, pettymys, innostus, suuttumus, kateus, tyytyväisyys, hämmästys ja viha. Monistepohjasta löytyvät tunnekortit ilolle, tyytyväisyydelle, surulle, hämmästykselle, väsyneisyydelle sekä vihaisuudelle. Tunnekortteja voi

käyttää keskustelun tukena, esimerkiksi aamupiirissä, ongelmatilanteissa, pelitilanteissa tai tavallisen päivän päätteeksi. Tunnetaitoja harjoitellaan muun muassa perusaukeaman tehtävän avulla, jossa nimetään ja käsitellään tunteita oman kokemuksen kautta. Toiminnallisesti tunnetaitoja voidaan harjoittaa esimerkiksi miltä minusta tuntuu –leikin avulla. Leikkiä varten lattiaan teipataan viiva, jonka toinen pää on surullinen ja toinen pää iloinen. Oppilaiden tehtävänä on asettua viivalle sen mukaan, miltä heistä tuntuu. Opettaja kysyy kysymyksiä, kuten “millainen olo sinulla on nyt?” tai “miltä sinusta tuntuu, jos kaveri kertoo sinun kertomasi salaisuuden toiselle?”. Tässä harjoituksessa on huomioitava, että tunteita on myös ääripäiden välillä ja niistä on hyvä keskustella. (Asplund ym. 2015a, 74–75, 213.)

Opettajan materiaalien mukaan tunnetaitoja voidaan integroida esimerkiksi äidinkieleen, musiikkiin sekä kuvaamataitoon, käsitöihin ja liikuntaan. Äidinkielessä voidaan tehdä tunnenäytelmä, jossa improvisoidaan näytelmiä tutuista arkitilanteista pienissä ryhmissä. Näytelmissä käsitellään tunteita, jotka esiintyvät arkitilanteissa. Musiikissa ja kuvaamataidossa voidaan kuunnella iloista, surullista tai riemukasta musiikkia ja piirtää samalla, miltä musiikki tuntuu ja näyttää. Käsitöissä tehdään sorminukkeja, joilla on erilaisia tunteita ja ilmeitä kasvoilla, esimerkiksi surullinen, vihainen tai iloinen. Nukeilla voidaan esittää pieniä esityksiä. Liikunnassa liikutaan eri tunnetilojen mukaisesti eri liikkumistyylejä vaihdellen. (Asplund ym. 2015a, 77.)

POPS:n ja opettajan materiaalien tunnetaitojen käsittelyä tukevat seksuaalisuuden porasmallin portaat. Seksuaalisuuden porasmallissa tunnetaidot ovat mukana koko lapsuuden ja nuoruuden ajan, koska ikätovereiden puheet, ystävyysuhteet, tykkäämiset, ihastumiset ja rakastumiset herättävät tunteita. Tunteiden läpikäyminen rauhassa lisää lapsen itsearvostusta, itseyttä ja vahvistaa lasta. Tunteiden avulla lapsi oppii myötätuntoa itseään kohtaan sekä oppii sen, että elämä ei ole täydellistä. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 20.) Tykkäyskaveri -portaalla lapsi kokee voimakkaina ihastuksen, ihailun, tykkäämisen, hellyyden ja ystävyyden tunteita, jotka ovat välittömiä ja mutkattomia. Ikävän ja kaipauksen tunteiden kautta lapsi kokee itsensä erityiseksi ja merkitykselliseksi toiselle. Tunteiden kautta lapsi saa mielekkyyttä, väriä ja jännitystä omaan arkeen. Vanhempien ihailu- portaalla lapsi kokee suurta rakkautta ympärillään oleville ihmisille, mikä tuntuu hyvältä. Portaalla lapsi kokee mustasukkaisuuden tunnetta kaikesta jakamisesta, koska omistamishalu on suuri. Idoli ihastuttaa -portaalla lapsi käsittelee rakastumisen ja ihailun tunnetta, joka tuottaa lapselle hyvää oloa. Hylätyksi tulemisen ja yksinäisyyden

tunnetta pääsee pakoon idolirakkaansa kautta, josta lapsi haaveilee. Tuttu mutta salattu – portaalla lapsi opettelee kontrolloimaan tunteiden ilmaisua. Lapsi kohdistaa ihastumisen ja rakastumisen tunnetta ikätovereihin. Kyseisellä portaalla lapsi oppi pitämään läheisyydestä, mikä tuntuu tärkeältä, erityiseltä, ihanalta sekä hämmentävältä. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 55, 61, 65, 69.)

4.1.4 Itsensä ja muiden arvostaminen

POPS:n mukaan ympäristöopin lähtökohtana on ihmisoikeuksien mukainen arvokas elämä (POPS 2014, 130). Opettajan materiaalien liitesivuilla on maininta Yhdistyneiden kansakuntien ja lasten oikeuksien päivästä, joiden tarkoituksena on huomioida lapsia ja heidän elämäänsä liittyviä asioita (Asplund ym. 2015a & 2015b, 192–193). Tutkijoina nostamme nämä kaksi tärkeiksi aiheiksi seksuaaliopetuksen näkökulmasta, koska opettajalla on mahdollisuus nostaa esille lapsille tärkeitä seksuaalioikeuksia.

POPS:ssa kerrotaan, että ympäristöopin oppiaineessa seksuaaliopetuksen näkökulmasta tulisi harjoitella itsensä ja muiden arvostamista (POPS 2014, 132). Opettajan materiaaleissa niitä käsitellään erilaisuuden näkökulmasta ensimmäisellä ja toisella luokalla. Taustatietona opettajalle kerrotaan, että toisen erilaisuuden hyväksyminen on asia, johon koulumaailmassa törmätään päivittäin (Asplund ym. 2015b, 153). Ensimmäisellä luokalla kerrotaan, että ihmiset voivat näyttää eriltä, mutta silti he voivat pitää toisistaan (Asplund ym. 2015a, 75). Toisella luokalla mainitaan, että kaikki ihmiset ovat erilaisia, mutta kelpaamme juuri sellaisina kuin olemme (Asplund ym. 2015b, 150).

Toisen arvostaminen ja kunnioittaminen korostuu yhdenvertaisuuslaissa, joka on jokaisen kansalaisen perusoikeus, myös alkuopetusikäisen oppilaan. Yhdenvertaisuuslain tarkoituksena on edistää yhdenvertaisuutta sekä ehkäistä syrjintää. Suomen perustuslain kuudennessa pykälässä kerrotaan yhdenvertaisuudesta seuraavasti:

”Ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.” (Suomen perustuslaki 731/1999, 6 §.)

Itsenä ja muiden arvostamista käsitellään seksuaalisuuden porrasmallin vanhempien ihailu –portaalla. Portaalla korostuu erilaisten ihmisten läsnäolo ja heidän hyväksymisensä sekä erilaisuus. Kyseisellä portaalla lapsi oppii tiedostamaan ja hyväksymään oman ja muiden sukupuolen. On kuitenkin mahdollista, että lapsi haluaa olla sekä tyttö että poika, jolloin vanhemmilla on tärkeä rooli puhua molemmista sukupuolista arvostavasti ja hyväksyvästi. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 59.)

4.1.5 Fyysisen koskemattomuuden kunnioittaminen

“Jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen” (Suomen perustuslaki 713/1999, 7 §).

POPS:n mukaan ympäristöopin oppiaineessa seksuaaliopetuksen näkökulmasta tulisi korostaa, jokaisen fyysisen koskemattomuuden kunnioittamista (POPS 2014, 132). Opettajan materiaaleissa fyysisen koskemattomuuden kunnioittaminen ilmenee toisen luokan kaveruutta koskevassa kappaleessa seuraavan lausahduksen perusteella: “Sinä päätät, kuka saa koskea kehoasi ja miten”. Kyseiseen sitaattiin liitetään väittämä, johon lapsi vastaa peukaloa ylöspäin tai alaspäin näyttämällä, pitääkö väite paikkansa vai ei. (Asplund ym. 2015b, 150–151.) Seksuaalisuuden porrasmallin tykkäyskaveri -portaalla lapselle opetetaan kunnioittamaan niin omaa kuin toisen kehoa. Lapselle opetetaan määrittämisoikeus omaan kehoon ja kerrotaan, että hänellä on oikeus sanoa ei. Portaalla opetetaan kunnioittamaan toisen ei sanaa. Idoli ihastuttaa- portaalla, 6–12-vuotiaana, lapsi on helposti hyväksikäytettävissä. Lapsi kaipaa ja tarvitsee huomiota sekä hakeutuu ihastuksen lähelle. Lapsi tarvitsee tietoa siitä, että osa voi käyttää lapsen rakkautta ja ihastumista hyödyksi ja vahingoittaa lasta houkuttelemalla tai vaatimalla lasta seksuaalisiin rikoksiin. Lapselle on opetettava turvataitoja sekä kertoa ja ohjeistaa, miten toimia seksuaalisen hyväksikäytön tai yrityksen aikana. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 57, 63.)

Opettajan materiaalien ensimmäisen luokan TIKKA-kertausaukeamalta havaitsimme sääntötehtävän koskien uimahallikäyttäytymistä, jossa pohditaan, millaisia sääntöjä uimahallissa tulee noudattaa (Asplund ym. 2015a, 36). Tutkijoina koemme tämän liittyvän seksuaaliopetukseen, koska uimahallitilanteissa opettajalla on tilaisuus keskustella oppilaiden kanssa muun muassa kosketusrajoista, erilaisuudesta ja toisten ja oman kehon kunnioittamisesta. Lapsella on oikeus omiin intiimeihin alueisiinsa, jotka lapsen on tärkeä

tiedostaa jo pienestä pitäen. Vähintään uimapuvun alle jäävät alueet ovat lapsen omiaan, eikä niihin muut voi koskea tai katsoa ilman lupaa. Tunteiden liittäminen seksuaalisiin kokemuksiin on erittäin tärkeää, koska tunteiden tunnistaminen on osa rajojen muodostumista sekä ylläpitämistä. Lapsen tunnistaessaan omat tunteensa, on helpompi tunnistaa omat rajat ja rajojen ylittyminen. Omien tunteiden kuuntelu ja ymmärtäminen helpottavat tiedostamaan muun muassa sen, milloin rajat on rikottu. Tykkäyskaveri -portaalla Lapsen on tärkeää tiedostaa, että itsestä tuntuva hauska leikki voi tuntua toisesta ihan muulta. Portaalla rajojen opettelu on tärkeää, koska lapsen tekee mieli halata, rutistaa, pitää kaverista kiinni, pussata ja tutkia toisen kehoa. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 55, 188.)

4.1.6 POPS:n ulkopuoliset teemat opettajan materiaaleissa

Opettajan materiaaleista nousee esiin teemoja, joita ei esiinny POPS:ssa. Niiden esiin nostaminen on tärkeää tutkimuksen kannalta, jotta saamme kokonaisvaltaisen käsityksen opettajan materiaalien mukaan määrittävästä seksuaaliopetuksesta. Lisääntyminen nousee yhdeksi POPS:n ulkopuoliseksi teemaksi, jota käsitellään ensimmäisen luokan opettajan materiaalissa seuraavasti: "...eliöt syntyvät ja tarvitsevat ravintoa. Ne kasvavat ja lisääntyvät." sekä "Ne syntyvät, kasvavat, lisääntyvät ja lopulta kuolevat." Perusaukeamalla mainitaan, että ihmiset, kasvit ja sienet ovat eliöitä. (Asplund ym. 2015a, 42.) Tässä opettajalla on mahdollisuus keskustella ihmisen lisääntymisestä, vaikka kappaleessa sitä ei käsitellä yksityiskohtaisesti. Lisääntymisen käsittely tässä merkityksessä on opettajasta riippuvaista; tarttuuko opettaja asiaan vai ei. Toisen luokan tavoitteena on ymmärtää käsitteet munasolu, siittiösolu sekä hedelmöittyminen. Hedelmöitystä käsitellään seuraavasti: "Äidillä on munasoluja ja isällä siittiösoluja. Ihminen saa alkunsa, kun äidin munasolu ja isän siittiösolu kohtaavat". Tavoitetta tukee perusaukeaman tehtävä, jossa kysytään, miten vauva saa alkunsa. Taustatietoa opettajalle –osiossa kerrotaan, että munasolu hedelmöittyy miehen siittiösolun ja naisen munasolun kohdatessa. Yhden siittiösolun kohdatessa munasolun, käynnistyy munasolun jakautuminen. Munasolun hedelmöityttyä munasolusta kehittyy alkio, jota kutsutaan kahden kuukauden ikäisenä sikiöksi. Siittiö määrittää sukupuolen. (Asplund ym. 2015b, 122–123, 125.)

4.2 Seksuaaliopetus vuosiluokilla 3–6

Olemme tehneet samantyyllisen taulukon vuosiluokille 3–6 kuin 1–2. Ensimmäisestä sarakkeesta selviää, mitä seksuaaliopetuksessa tulisi opettaa POPS:n mukaan. PISARA-kirjasarjan opettajan materiaalien teemat seksuaaliopetukselle ilmenevät keskimmäisestä sarakkeesta. Viimeisestä sarakkeesta näkee, mitkä seksuaalisuuden porrasmallin portaat tukevat POPS:sta ja PISARA-kirjasarjan opettajan materiaaleista löytyviä teemoja.

Taulukko 4 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista ja PISARA-kirjasarjan opettajanmateriaalista löytyvät teemat seksuaaliopetukselle vuosiluokilla 3–6 sekä niitä tukevat seksuaalisuuden porrasmallin portaat.

POPS 2014	PISARA-kirjasarjan opettajan materiaali	Porrasmalli
Seksuaalinen kasvu ja kehitys	Seksuaalinen kasvu ja kehitys	Idoli ihastuttaa -porras Tuttu mutta salattu -porras Tykkään sinusta -porras
Tunnetaidot ja mielen hyvinvointi	Tunnetaidot ja mielen hyvinvointi	Idoli ihastuttaa -porras Tuttu mutta salattu -porras Tuttu ja kaverille kerrottu -porras Tykkään sinusta -porras Käsi kädessä -porras
Lisääntyminen	Lisääntyminen	
Fyysinen ja henkinen koskemattomuus	Fyysinen ja henkinen koskemattomuus	Käsi kädessä -porras
	Ihmissuhteet ja seurustelu	Idoli ihastuttaa -porras Tuttu mutta salattu -porras Tuttu ja kaverille kerrottu -porras Tykkään sinusta -porras Käsi kädessä -porras
	Seksi	Tuttu ja kaverille kerrottu -porras
	Ehkäisymenetelmät	
	Sukupuoli ja sukupuolen moninaisuus	Idoli ihastuttaa -porras Tuttu mutta salattu -porras
	Seksuaalinen suuntautuminen	
	Auttava puhelin	
	Turvallinen nettikäyttäytyminen	Tykkään sinusta -porras

4.2.1 Seksuaalinen kasvu ja kehitys

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti seksuaaliopetuksen sisällöt tulisi valita niin, että ne tukevat oppilaiden yksilöllistä kasvua ja kehitystä ihmisenä (POPS 2014, 239–241). Opettajan materiaaleissa kasvua ja kehitystä käsitellään viidennellä ja kuudennella luokalla murrosiän ja ihmisen biologian, kuten hormonitoiminnan ja

sukuelinten kautta. Murrosiässä painotetaan yksilöllistä kehitystä. Viidennen luokan tavoitteena on ymmärtää murrosiän fyysiset muutokset, oppia sukusolut, sukuelimet ja niiden toiminta sekä tiedostaa, mitä kuukautiset tarkoittavat. Kuudennen luokan tavoitteena on ymmärtää yksilöllinen kehitys, murrosiässä tapahtuvat muutokset kehossa, tunne-elämässä ja ajattelussa sekä sukihormien vaikutukset murrosiässä. (Cantell ym. 2016b, 2017, 152–153, 88–89.)

Viidennen luokan opettajan materiaalin, taustatietoa opettajalle –osiossa kerrotaan, että murrosikä eli puberteetti alkaa, kun pojilla kivesten ja tytöillä munasarjojen hormonieritys lisääntyy. Murrosiän alkamisajankohtaa ei voida tarkasti määrittellä. Joskus se määritellään tytöillä alkaneeksi ensimmäisistä kuukautisista ja pojilla ensimmäisestä siemensyöksystä. Tätä ennen on kuitenkin voinut jo tapahtua kehon rakenteellisia muutoksia. Murrosiän varhaistuminen on tuonut mukanaan haasteita, koska sukukypsyys saavutetaan ennen sosiaalista kypsyä. (Cantell ym. 2016b, 155.)

Murrosiän tavoitteita tukee opettajan materiaaleissa viidennellä luokalla peukkutehtävä, jossa ilmenee seuraavia väittämiä: murrosikä alkaa kaikilla samaan aikaan, murrosiän alkaminen johtuu hormonitoiminnan vilkastumisesta, murrosiässä nuoren kehossa tapahtuu muutoksia, äänenmurros tapahtuu vain tytöillä sekä siittiö on miehen sukusolu. Peukkutehtävässä oppilaan tulee näyttää peukaloa ylöspäin tai alaspäin sen mukaan onko väittäminen hänestä oikein vai väärin. (Cantell ym. 2016b, 153.) Kuudennen luokan tavoitteita tukee tehtäväkirjan tehtävä, jossa täytyy nimetä naisen ja miehen sukuelimet kuviin ja selittää, miten munasarjat, kivekset sekä säätelyhormonit liittyvät toisiinsa. Lisäksi tulee kertoa, mihin munasarjoja ja kiveksiä tarvitaan. (Cantell ym. 2017, 90.)

Opettajan materiaalissa mainitaan nuorten kasvuun ja kehitykseen liittyvän usein mieltä askarruttavia kysymyksiä, minkä vuoksi on tärkeää kysyä asioita turvallisilta aikuisilta. Viidennen luokan perusaukeamalle on koottu nuoria askarruttavia kysymyksiä murrosikään liittyen, joihin aikuinen on vastannut. Perusaukeaman kysymyksiä tukee TIKKA-aukeaman kysymyslaatikko -tehtävä, jossa yhteiseen laatikkoon tehdään nimettömästi kysymyksiä, jotka liittyvät ihmisen kasvuun, kehitykseen, kehoon ja murrosikään. Kysymyksiin vastaavat opettaja tai terveydenhoitaja. (Cantell ym. 2016b, 160, 162.)

Murrosikää käsitellään seksuaalisuuden porrasmallin idoli ihastuttaa, tuttu mutta salattu ja tykkään sinusta –portailla. Idoli ihastuttaa –portaalla murrosikään valmistaudutaan

huumorilla, satuilulla sekä liioittelulla, jotta lapsi saisi rohkeutta kohdatakseen tulevat muutokset ja aikuistumisen haasteet. Tuttu mutta salattu –portaalla hormonien kehitys vaikuttaa herkistymiseen sekä saa aikaan ajattelun muutoksia, kuten ihastumisen kohteen muuttumista aikuisesta ikätoveriin. Seuraavalla, tykkään sinusta -portaalla murrosikä aiheuttaa kehon muutoksia. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 64, 69, 85.)

Kuudennen luokan taustatietoa opettajalle –osiossa nostetaan esiin Väestöliiton seksuaalikasvatusaineistoja. Väestöliiton nettisivuilta löytyy tietoa muun muassa seksuaalisuuden kehityksestä, seksuaalikasvatuksesta ja –opetuksesta, sukupuolisensitiivisyydestä seksuaalikasvatuksessa, monikulttuurisuudesta seksuaalikasvatuksessa, ehkäisystä, seksitaudeista, raskaudesta, laista ja nuorten seksuaalioikeuksista sekä seksuaalisesta kaltoinkohtelusta. Kuudennen luokan ihmissuhteita käsittelevän kappaleen taustatiedoksi opettajalle -osiossa kerrotaan, että opetuksen tavoitteena on oppia arvostamaan kasvua ja kehitystä jokaisen henkilökohtaisena prosessina. (Cantell ym. 2017, 91, 99.)

4.2.2 Tunnetaidot ja mielen hyvinvointi

POPS:n mukaan seksuaaliopetuksen tavoitteena on tukea oppilaan taitoa tunnistaa, ilmaista ja säädellä tunteitaan (POPS 2014, 240). Opettajan materiaaleissa tunteita ja mielen hyvinvointia käsitellään neljännellä ja kuudennella luokalla. Neljännän luokan tavoitteena on ymmärtää, mitä mielen hyvinvointi tarkoittaa sekä oppia hallitsemaan tunteita. Neljännellä luokalla korostetaan ilon, riemun, surun ja kiukun tunnetta. Kuudennen luokan tavoitteena on opetella tunnistamaan, ilmaisemaan ja hallitsemaan tunteita. Kuudennella luokalla korostetaan ilon, onnen, riemun, surun, vihan, ahdistuksen, pelon, onnellisuuden, pettymyksen sekä kateuden tunteita. (Cantell ym. 2016a, 2017, 84, 92–93.)

Opettajan materiaalin taustatietoa opettajalle –osiossa kerrotaan, että oppilaat kokevat monia tunteita eri elämäntilanteissa. Hyviä tunnetaitoja vaaditaan ryhmässä toimimiseen sekä hyviin ihmissuhteisiin. Tunnetaitojen opiskelu ja harjoittelu tulisi ottaa osaksi jokaista koulupäivää, koska se on yhtä tärkeää kuin minkä tahansa muun taidon opettelu. Tunnetaitojen avulla harjoitellaan sosiaalisia ja vuorovaikutustaitoja, opitaan neuvottelemaan, sopimaan, pettymään, iloitsemaan, voittamaan ja häviämään. Omien ja muiden tunteiden ymmärtäminen kehittää kykyä toisten kunnioittamiseen ja huomioimiseen.

Myös empatiakykyä pitää harjoitella eli sitä, että osaa asettua toisen asemaan ja ymmärtää toisen tunteita. (Cantell ym. 2017, 95.)

Opettajan materiaaleissa neljännen luokan tavoitetta tukee TIKKA-aukeaman tehtävä, jossa harjoitellaan tunteiden hallintaa. Tehtävässä mietitään ja keskustellaan, millaisissa tilanteissa itse suuttuu tai hermostuu. Ryhmässä laaditaan käsikirjoituksia esimerkkitalanteista, joissa tarvitaan tunteiden hallintaa. Siinä mietitään, miten tunteita voi hallita ja miten ystävät voivat siinä auttaa. Käsikirjoituksista voidaan tehdä näytelmiä, jotka esitetään muille. (Cantell ym. 2016a, 100.) Kuudennen luokan tavoitteita tukee mielialakäyrä tehtävä, jota oppilas täyttää yhden viikon ajan. Tätä varten oppilaan tulee piirtää vihkoon taulukko, jossa on seitsemän päivää eroteltuna pystyviivoin. Taulukon yläosa on plusmerkkistä ja alapuoli miinusmerkkistä aluetta ja oppilaan tulee piirtää viivalla kunkin päivän mielialat sen mukaan ovatko ne positiivisia vai negatiivisia. Viikon päätteeksi pohditaan, miten mielialat viikon aikana vaihtelivat ja mistä mielialan vaihtelu voisi johtua. (Cantell ym. 2017, 95)

Seksuaalisuuden porrasmallin idoli ihastuttaa –portaalla lapsi kokee murrosikään liittyviä tunteita. Lapsi voi kokea ahdistuneisuutta itsenäistymisestä sekä siitä, että joskus pitää muuttaa kotoa pois. Portaalla lapsi ihastuu omaan idoliinsa, joka voi olla esimerkiksi oma opettaja. Aikuisen tehtävänä on kunnioittaa lapsen ihastumisen tunnetta, toimia asiallisesti ja asettaa raja ihastumiselle. Tuttu mutta salattu – portaalla lapsi kehittää uskoa omiin tunteisiinsa. Lapsi kokee ihastumisen ja rakastumisen tunnetta sekä oppii sietämään ja hallitsemaan tunteita. Lapsi kokee tunteiden kirjon yksin, omassa sisimmässään. Tuttu ja kaverille kerrottu- portaalla lapsi uskaltaa puhua avoimesti tunteistaan sekä käsittelee tunteiden ilmaisua. Lapsi asettaa itsensä arvioitavaksi ja haavoittuvaksi puhuesaan tunteistaan sekä haluaa saada omiin tunteisiinsa tukea ja hyväksyntää ystäviltä tai läheisiltä perheenjäseniltä. Tykkään sinusta –portaalla lapsi voi kokea tunteet voimakaina murrosiän muutoksista johtuen. Lapsi osaa ottaa vähitellen vastaan negatiivisia tunteita kuten pettymyksiä ja torjutuksi tulemista. Käsi kädessä -portaalla nuori kokee seurusteluun, kosketukseen sekä seksuaalisuuteen liittyviä tunteita, kuten iloa, luottamusta, rakkautta, ystävyyttä sekä nuori opettelee erosta selviytymisen taitoja. (Korteniemi –Poi- kela & Cacciatore 2015, 64, 67, 71, 75, 78, 85, 87, 96–97.)

4.2.3 Lisääntyminen

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti seksuaaliopetuksessa tulisi käsitellä lisääntymistä (POPS 2014, 241). Opettajan materiaalien mukaan lisääntymistä käsitellään viidennellä luokalla. Tavoitteena on ymmärtää, mitä hedelmöitys tarkoittaa ja millaisia asioita siihen liittyy. Tavoitetta tukee tehtäväkirjan tehtävä, jossa lausetta tulee täydentää sopivalla sanalla. Lisääntymistä käsitellään koemateriaalissa täydennys- ja selitystehtävien kautta. Lisääntymistä käsitellään ihminen osana eliökuntaa -kappaleessa, mikä mainitaan taustatietoa opettajalle –osiossa seuraavasti: eläimistä suurin osa, johon ihminenkin kuuluu, viestii jollakin tapaa samaan lajiin kuuluvien yksilöiden kanssa, viestit liittyvät yleensä konkreettisiin asioihin, kuten lisääntymiseen. (Cantell ym. 2016b, 123, 156–158, koemateriaalit.)

4.2.4 Fyysinen ja henkinen koskemattomuus

POPS:n mukaan alakoulussa tulisi opettaa, että jokaisella on oikeus fyysiseen ja henkiseen koskemattomuuteen, joita ei avata POPS:ssa tarkemmin. Tämän perusteella fyysinen ja henkinen koskemattomuus ovat tulkinnallisia. (POPS 2014, 241.) Suomen perustuslain (713/1999, 7 §) mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen sekä turvallisuuteen. Seksuaalioikeudet pitävät sisällään kaikkien ihmisten oikeuden kehon koskemattomuuden kunnioittamiseen (WHO 2010, 17–18).

Kuudennen luokan opettajan materiaaleissa käsitellään Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeussopimuksen avulla ihmisoikeuksia, jotka kuuluvat kaikille. Monisteista löytyy YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen lyhennetty versio, johon on listattu lyhyesti artikkelit 1.–54. Artiklan 34 mukaan lapsia tulee suojella seksuaaliselta hyväksikäytöltä. Perusopetuksen tehtävissä on ihmisoikeuksiin liittyen tehtävänä ottaa selvää, mitä erilaisia oikeuksia kuuluu ihmisoikeuksiin, jonka jälkeen täytyy pohtia, mitkä ovat oppilaan mielestä tärkeimpiä ihmisoikeuksia. (Cantell ym. 2017, 192–193, 222.) Tasa-arvolain (1329/2014, 5 a §) mukaan tasa-arvon edistämiseksi oppilaitoksissa tulisi kiinnittää huomiota erityisesti seksuaalisen häirinnän ja sukupuoleen perustuvan häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen.

YK:n lastenoikeuksien sopimuksessa, artikloissa 19 ja 34, sanotaan että lapsia tulee suojella kaikilta seksuaalisen riiston ja hyväksikäytön muodoilta. Niiden mukaan sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin asianmukaisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin, sosiaalisiin ja koulutuksellisiin toimiin suojellakseen ja estääkseen lasta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta, pahoinpitelyltä ja laiminlyönniltä, välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä, mukaan lukien seksuaalinen hyväksikäyttö, silloin kun hän on vanhempansa, muun laillisen huoltajansa tai kenen tahansa muun hoidossa. (Unicef, 14–15.)

Seksuaalisuuden porrasmallin käsi kädessä -portaalla lapsi on siinä vaiheessa seksuaalista kehitystä, että fyysinen kontakti, kuten kosketus, tulee osaksi lapsen tarpeita. Tällä portaalla korostuu lähestymiseen liittyvät säännöt, kuten itsemääräämisoikeus omaan kehoon sekä tietoisuus siitä, että ketään ei saa pakottaa tekemään asioita, joita ei halua. Portaalla opetellaan toisen ihmisen kunnioittamista, huomioonottamista sekä omia rajoja. Tärkeää portaalla on se, että jokainen oppii kunnioittamaan yksilön kehitystä. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 94, 97.)

4.2.5 POPS:n ulkopuoliset teemat opettajan materiaaleissa

Opettajan materiaaleista nousee esiin teemoja, joita ei esiinny POPS:ssa. Niiden esiin nostaminen on tärkeää tutkimuksen kannalta, jotta saamme kokonaisvaltaisen käsityksen opettajan materiaalien mukaan määrittyvästä seksuaaliopetuksesta. Ihmissuhteet nousevat yhdeksi POPS:n ulkopuoliseksi teemaksi, jota käsitellään neljännellä ja kuudennella luokalla. Tavoitteena on oppia ihmissuhteiden merkitys osana hyvinvointia. Neljännellä luokalla kerrotaan ihmissuhteiden tuottavan hyvää oloa. Uuden asian opettamien -osiossa suositellaan keskustelemaan hyvän ihmissuhteen tärkeydestä sekä pohtimaan, millainen on hyvä ihmissuhde. (Cantell ym. 2016a, 84–85.) Kuudennella luokalla kerrotaan, että nuorena solmitaan uusia ihmissuhteita. Ihmissuhteissa ilmenee joskus ongelmia, joista olisi hyvä keskustella jonkun kanssa. Ihmissuhteita voi olla monenlaisia, joista yksi on seurustelu. Seurustelu tarkoittaa sitä, että kaksi ihmistä pitävät toisistaan erittäin paljon ja haluavat viettää aikaa yhdessä. Seurustelulle ei ole mitään tiettyä aloittamisikää, toiset

alkavat seurustella hyvin varhain, toiset taas vasta aikuisena. Seurustelussa tärkeintä on yhdessä oleminen, läheisyys ja toisen kunnioittaminen. Toiminnallisessa vinkissä kootaan mielipiteitä seuraaviin kysymyksiin: Mitä eroa on ihastumisella ja rakastumisella sekä milloin ihastuminen muuttuu rakkaudeksi. Lopuksi näistä keskustellaan. (Cantell ym. 2017, 92, 96.)

Ihmissuhteita ja seurustelua käsitellään seksuaalisuuden porrasmallin portailla ikävuo-desta kuusi eteenpäin. Idoli ihastuttaa –portaalla lapsi unelmoi lähimpiin ulkopuolisesta parisuhteesta, vaikka se ei olisi mahdollistakaan. Ajatus siitä, että joku rakastaa ja arvostaa lasta, vahvistaa lapsen itsetuntoa ja uskoa parisuhteen löytämiseen. Tuttu mutta salattu –portaalla lapsi haaveilee seurustelusta oman ikäisten kanssa, mutta siitä ei kuitenkaan kerrota kenellekään vaan käsitellään itsenäisesti. Lapset tavoittelevat ystävyys- ja seurustelusuhteita, jolloin lapsi tarvitsee apua sosiaalisissa taidoissa, kuten empatiassa, toisen huomioonottamisessa sekä ystävyysuhteiden solmimisessa ja ylläpitämisessä. Lapset pohtivat seurustelun ja ystävyysuhteen eroja, jotka on hyvä selittää lapselle. Tuttu ja kaverille kerrottu –portaalla lapsi kertoo ihastumisen kohteistaan ystäville, mutta ei ihastumisen kohteelle. Portaalla opetellaan ystävyteen kuuluvia asioita ja pelisääntöjä. Tykkään sinusta –portaalla lapsi uskaltaa kertoa tunteistaan ihastuksen kohteelle, mutta se ei välttämättä johda seurusteluun. Portaalla lapsi pohtii millaisin keinoin voisi ilmaista omaa kiinnostusta toiselle henkilölle. Seuraavalla, käsi kädessä portaalla solmitaan jo seurustelusuhteita. Seurustelu ei välttämättä tarkoita fyysistä kontaktia, vaan seurustelu voi tapahtua katseiden tai viestittelyn välityksellä. Nuori opettelee sanattoman viestinnän ja kommunikaation taitoja, mitkä korostuvat läheisyyden, kehonkielen ja ilmeiden kautta. Tällä portaalla koetaan seksuaalista kiihottumista omien mielikuvien kautta sekä itsetyydytystä. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 63, 70, 73, 75–77, 88, 93, 97.)

Kuudennella luokalla käsitellään opettajan materiaalien mukaan seksiä eli sukupuolista kanssakäymistä. Seksien ohella käsitellään raskauden ja sukupuolitautilien ehkäisyä ja ehkäisymenetelmiä kuten kondomi ja ehkäisypillerit. Ketään ei koskaan saa pakottaa seksiin ja sitä kannattaa harrastaa vasta sitten, kun on siihen valmis. Perusaikeamallissa on tehtävä, jossa pyydetään kertomaan, mitä eroa on ystävyydellä ja rakkaudella sekä seurustelulla ja seksillä. Mallivastauksena on, että seksi ei välttämättä kuulu seurusteluun ja seksi tarkoittaa sukupuolista kanssakäymistä. (Cantell ym. 2017, 96–97.) Seksuaalisuuden porrasmallin tuttu ja kaverille kerrottu –portaalla liioitellaan ja satuillaan omia kokemuksia

esimerkiksi seurustelusta tai seksistä, vaikka niin ei olisikaan tapahtunut. Lapset esittävät kokeneempaa kuin ovat, jotta he saisivat hyväksyntää sekä pystyvät peittämään heidän omat arkuutensa ja pelot (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 77.)

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista, opetuksen järjestämistä ohjaavista velvoitteista löytyy käsitteet seksuaalinen suuntautuminen, sukupuoli sekä sukupuolen tasa-arvo. Ketään ei sukupuolen tai seksuaalisen suuntautumisen vuoksi saa asettaa eri asemaan. Sukupuoleen katsomatta jokaisella tulee olla samat mahdollisuudet koulutukseen. Velvoitteet ohjailevat opettajan toimintaa, mutta eivät määrittele seksuaaliopetuksen sisältöä. (POPS 2014, 14.) Opettajan materiaaleista nousee esiin, että kuudennella luokalla käsitellään sukupuolen moninaisuutta, sukupuolta, seksuaalista suuntautumista, kuten hetero, homo, lesbo sekä bi-seksuaali. Tavoitteena on tiedostaa, että sukupuoli ja seksuaalisuus ovat osa identiteettiä. Perusopetuksen tehtävässä pitää selittää, mitä tarkoittavat hetero, homo, lesbo ja biseksuaali sekä tutustua Väestöliiton ja muiden järjestöjen verkkosivuihin seksuaalisuuden osalta. Oppilaiden tulee kirjoittaa ylös oppimiaan asioita sekä keskustella niistä muiden kanssa. (Cantell ym. 2017, 100–101.) Seksuaalisuuden portailla lapsi kehittää omaa seksuaalista minäkuvaansa ja saavuttaa sen tykkään sinusta – portaalla, noin 10–15-vuotiaana. Idoli ihastuttaa –portaalla lapsen ihastuksen kohde ei katso sukupuolta. Ihastumisen kohteena on muun muassa idolin pukeutumistyyli, ajatusmaailma, arvot ja tapa toimia. Tuttu mutta salattu –portaalla lapsi voi rakastua eri tai samaa sukupuolta olevaan henkilöön. 8–13-vuotiaana oma sukupuoli koetaan useammin turvallisemmaksi ihastumisen kohteeksi, vaikka se ei kerro automaattisesti omasta seksuaalisesta suuntautumisestaan. Lapsi voi kokea hylätyksi tulemisen pelkoa eikä välttämättä uskalla kertoa omasta seksuaalisesta suuntautumisesta, jos kotona tai omassa yhteisössä sitä ei hyväksytä. Tämä voi aiheuttaa lapselle pelkotilan, josta seuraa pakotettu viiptyminen tuttu mutta salattu -portaalla. Jokaisella yksilöllä on oikeus nauttia omasta kehostaan ja seksuaalisuudestaan, oikeus omaan mielipiteeseensä seksuaalisuuteen liittyen. Kukaan ei saa kiusata tai loukata sukupuolen, seksuaalisuuden, kehityksen tai kehittymättömyyden vuoksi. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 66, 71, 85, 227.)

Kolmannen luokan opettajan materiaaleissa mainitaan turvallinen nettikäyttäytyminen. Asiayhteydessä sanotaan, että tuntemattomien henkilöiden kanssa ei pidä keskustella, omia henkilötietoja ei saa antaa tuntemattomille eikä toisia saa kiusata tai loukata. (Cantell ym. 2015, 20.) Seksuaaliopetuksen näkökulmasta on tärkeää, että lapsi tiedostaa

omalle ikäluokalle sopivat sivustot, Internetin hyödyt ja haitat sekä saavat tietoa turvallisesta nettikäyttäytymisestä. Tykkään sinusta –portaalla mainitaan rakkauden mahdollisuuksista Internetin välityksellä. Internetin kautta tutustuminen on helpompaa, koska nettissä ihminen voi luoda itsestään sellaisen kuvan kuin haluaa, eikä tarvitse keskustella kasvokkain. Aikuisen tulee opettaa lasta varovaisuuteen nettisuhteissa sekä kertoa nettikäyttäytymisestä. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 89–90.)

Neljännän ja kuudennen luokan opettajan materiaaleissa on maininta auttavasta puhelimesta. Neljännellä luokalla auttavasta puhelimesta kerrotaan, että auttavaan puhelimeen voi soittaa, kun haluaa kysyä tai puhua arkaluontoisesta aiheesta luottamuksellisesti (Cantell ym., 2016b, 101). Kuudennella luokalla kerrotaan, että on olemassa ilmaisia auttavia puhelinpalveluja, joihin voi soittaa ja kertoa ongelmistaan. Väkivaltaisista ihmissuhteista täytyy kertoa välittömästi. Pohdi lisää -osiossa mainitaan, että auttavassa puhelimesta voi keskustella muun muassa ihmissuhdeongelmista. (Cantell ym. 2017, 92–93.)

4.3 Yhteenveto

Tässä luvussa kokoamme vuosiluokkien 1–2 ja 3–6 tulokset. Taulukkoon viisi olemme tiivistäneet luokkakohtaiset käsiteltävät teemat, jotka ilmenevät PISARA-kirjasarjan opettajan materiaaleissa. Teemojen lisäksi taulukosta on nähtävissä luokkakohtaiset erot. Olemme erotelleet 1–2 vuosiluokan vihreällä ja vuosiluokan 3–6 keltaisella värillä, jotta lukijan on helpompi erottaa kahtiajako, joka perustuu POPS:iin. Olemme koonneet teemat niin, että 1–2 luokan sekä 3–6 luokan teemat ovat rinnakkain.

Taulukko 5 PISARA-kirjasarjan opettajan materiaalien seksuaaliopetuksen teemat vuosiluokilla 1–6.

1 lk	2 lk	3 lk	4 lk	5 lk	6 lk
Kehon osat		Turvallinen netti-käyttäytyminen			
Tunnetaidot			Tunnetaidot ja mielen hyvinvointi		Tunnetaidot
Itsensä ja muiden arvostaminen	Itsensä ja muiden arvostaminen		Ihmissuhteet		Ihmissuhteet ja seurustelu
Fyysisen koskemattomuuden kunnioittaminen	Fyysisen ja koskemattomuuden kunnioittaminen		Auttava puhelin		Auttava puhelin
Lisääntyminen	Lisääntyminen			Seksuaalinen kasvu ja kehitys	Seksuaalinen kasvu ja kehitys
YK:n ja lasten oikeuksien päivät	YK:n ja lasten oikeuksien päivät			Lisääntyminen	
					Seksi
					Raskauden ja sukupuolitautilien ehkäisy
					Sukupuoli ja sen moninaisuus
					Seksuaalinen suuntautuminen

POPS:n mukaan seksuaaliopetuksessa tulee ympäristöopin oppiaineessa käsitellä ikäkauden mukaista kasvua ja kehitystä (POPS 2014, 132). Seksuaaliopetuksen näkökulmasta opettajan materiaaleista ei löydy vuosiluokille 1–2 laisinkaan ikäkauden mukaista kasvun ja kehityksen käsittelyä. Seksuaalisuuden porrasmallissa seksuaalista kasvua ja kehitystä käsitellään jokaisella portaalla, mutta porrasmallissa esiintyvää kasvua ja kehitystä ei voi kategorisoida tiettyyn teemaan, vaan seksuaalinen kasvu ja kehitys kulkee käsi kädessä eri teemojen kautta, ihastumisen ja rakastumisen tunteita korostaen.

Vuosiluokilla 1–2 tulee perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan käsitellä kehon osia, tunnetaitoja ja mielen hyvinvointia, itsensä ja muiden arvostamista sekä fyysisen koskemattomuuden kunnioittamista (POPS 2014, 132). PISARA-kirjasarjan opettajan materiaalit vastaavat näiltä osin perusopetuksen opetussuunnitelman vaatimuksiin. Kehon osia käsitellään vain ensimmäisellä luokalla. Kehon osista keskitytään ulospäin näkyviin kehon osiin ja opetellaan tunnistamaan, nimeämään ja näyttämään niitä. Tunnetaitoja käsitellään ensimmäisellä luokalla siitä näkökulmasta, että oppilas oppii nimeämään, käsittelemään sekä tunnistamaan tunteita. Mielen hyvinvointiin ei löydy tuloksia. Itsensä ja muiden arvostamista käsitellään sekä ensimmäisellä että toisella luokalla. Ensimmäisellä luokalla korostetaan, että ihmiset voivat näyttää eriltä, mutta siitä huolimatta pitää toisistaan. Toisella luokalla korostetaan, että kaikki ihmiset ovat erilaisia ja kelpaamme juuri sellaisina kuin olemme. Fyysisen koskemattomuuden kunnioittamista

käsitellään sekä ensimmäisellä että toisella luokalla. Ensimmäisellä luokalla opetetaan uimahallikäytöstä, jolloin on mahdollisuus keskustella uimapukurajoista. Toisella luokalla korostetaan, että jokainen saa itse päättää kuka saa koskea kehoa ja miten. Seksuaalisuuden porrasmallin portaat tukevat tykkäyskaveri, vanhempien ihailu, idoli ihastuttaa sekä tuttu mutta salattu -portaiden myötä kehon osien, tunnetaitojen ja mielen hyvinvoinnin, itsensä ja muiden arvostamisen sekä fyysisen koskemattomuuden kunnioittamisen käsittelyä seksuaaliopetuksessa.

PISARA-kirjasarjan opettajan materiaalissa käsitellään vuosiluokilla 1 ja 2 lisääntymistä, jota ei mainita perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa vielä vuosiluokkien 1–2 tavoitteena. Ensimmäisellä luokalla opitaan, että eliöt, joihin ihminenkin kuuluu, lisääntyvät ja toisella luokalla tavoitteena on oppia hedelmöittyminen ja sukusolut. Lisääntymistä ei käsitellä seksuaalisuuden porrasmallissa alkuopetusikäisten kohdalla.

Opettajan materiaalit käsittelevät luokilla 1 ja 2 YK:n ja lasten oikeuksien päiviä, jolloin tarkoituksena on huomioida lapsia ja heidän elämiinsä liittyviä asioita. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa mainitaan, että ympäristöopin lähtökohtana on ihmisoi-
keuksien mukainen arvokas elämä, mikä tukee YK:n ja lasten oikeuksien päivien käsitte-
lyä seksuaaliopetuksen yhteydessä.

Ensimmäisellä luokalla käsitellään seksuaaliopetuksen näkökulmasta kehon osia, tunnetaitoja ja mielen hyvinvointia, itsensä ja muiden arvostamista, fyysistä koskemattomuutta, lisääntymistä sekä YK:n ja lasten oikeuksien päiviä. Toisella luokalla edellä mainituista ei käsitellä ollenkaan kehon osia eikä tunnetaitoja ja mielen hyvinvointia. Voimme todeta, että ensimmäisen luokan seksuaaliopetus on monipuolisempaa kuin toisen luokan seksuaaliopetus.

POPS:sta löytyvät seksuaaliopetuksen osa-alueet vuosiluokille 3–6 ovat seksuaalinen kasvu ja kehitys, tunnetaidot ja mielen hyvinvointi, lisääntyminen sekä fyysinen ja henkinen koskemattomuus (POPS 2014, 241). Kaikki edellä mainitut teemat löytyvät PISARA-kirjasarjan opettajan materiaaleista. Seksuaalista kasvua ja kehitystä käsitellään viidennellä ja kuudennella luokalla, jolloin korostetaan murrosiän fyysisiä muutoksia, sukusoluja, sukuelimiä, kuukautisia ja erityisesti sitä, että kehitys on hyvin yksilöllistä. Tunnetaitoja käsitellään neljännellä ja kuudennella luokalla. Neljännän luokan tavoitteena on oppia ymmärtämään, mitä mielen hyvinvointi tarkoittaa sekä oppia hallitsemaan tunteita. Kuudennella luokalla opitaan tunnistamaan, ilmaisemaan ja hallitsemaan tunteita. Mielen

hyvinvointia ei käsitellä kuudennella luokalla. Lisääntymistä käsitellään viidennellä luokalla, jolloin tavoitteena on ymmärtää, mitä hedelmöitys tarkoittaa ja mitkä ovat sukusolut. Fyysistä ja henkistä koskemattomuutta käsitellään kuudennella luokalla lasten oikeuksien sopimuksen artiklan 34 avulla, jossa sanotaan, että lapsia tulee suojella seksuaaliselta hyväksikäytöltä. Seksuaalisuuden porrasmalli tukee seksuaalisen kasvun ja kehityksen, tunteiden ja mielen hyvinvoinnin sekä fyysisen ja henkisen koskemattomuuden käsittelyä seuraavien portaiden myötä: idoli ihastuttaa, tuttu mutta salattu, tuttu ja kaverille kerrottu, tykkään sinusta sekä käsi kädessä.

PISARA-kirjasarjasta löytyy seksuaaliopetuksen näkökulmasta myös muita teemoja kuin, mitä perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista löytyy. PISARA-kirjasarjan mukaan kuudennella luokalla käsitellään ihmissuhteita ja seurustelua, seksiä, raskauden ja sukupuolitautilien ehkäisyä, sukupuolta ja sukupuolen moninaisuutta sekä seksuaalista suuntautumista. Ihmissuhteissa ja seurustelussa korostetaan ihmissuhteiden merkitystä osana hyvinvointia. Seksissä eli sukupuolisessa kanssakäymisessä korostetaan, että keuhkoihin ei saa pakottaa seksiä ja seksiä kannattaa harrastaa vasta kun on siihen valmis. Seksin yhteydessä keskustellaan myös raskauden ja sukupuolitautilien ehkäisystä. Ehkäisymenetelmistä mainitaan kondomi sekä ehkäisytabletit. Kuudennella luokalla on tavoitteena ymmärtää sukupuolen moninaisuutta, seksuaalista suuntautumista, kuten hetero, homo, lesbo ja bi-seksuaali sekä hahmottaa, että sukupuoli ja seksuaalisuus ovat osa identiteettiä. Seksuaalisuuden porrasmallin portaista löytyy ihmissuhteita ja seurustelua tukemaan idoli ihastuttaa, tuttu mutta salattu, tuttu ja kaverille kerrottu sekä käsi kädessä -portaat. Tuttu ja kaverille kerrottu -porras tukee seksin käsittelyä. Sukupuolta ja sukupuolen moninaisuuden käsittelyä tukevat portaat ovat idoli ihastuttaa sekä tuttu mutta salattu, joka tukee myös seksuaalisen suuntautumisen käsittelyä.

Auttavasta puhelimesta kerrotaan PISARA-kirjasarjan opettajan materiaalien mukaan neljännellä ja kuudennella luokalla. Auttavaan puhelimeen voi soittaa, kun haluaa kysyä tai puhua arkaluontoisesta aiheesta luottamuksellisesti. Kolmannella luokalla käsitellään turvallista nettikäyttäytymistä, jossa painotetaan sitä, ettei tuntemattomien kanssa kannata keskustella. Turvallisen nettikäyttäytymisen käsittelyä tukee, tykkään sinusta -porras.

Kolmannella luokalla käsitellään ainoastaan turvallista nettikäyttäytymistä. Neljännellä luokalla käsitellään tunnetaitoja ja mielen hyvinvointi, ihmissuhteita sekä kerrotaan auttavasta puhelimesta. Viidennellä luokalla käsitellään seksuaalista kasvua ja kehitystä sekä lisääntymistä. Kuudennella luokalla käsitellään seksuaalista kasvua ja kehitystä, tunnetaitoja ja mielen hyvinvointia, fyysistä ja henkistä koskemattomuutta, ihmissuhteita ja seurustelua, seksiä, raskauden ja sukupuolitautilien ehkäisyä, sukupuolta ja sen moninaisuutta sekä seksuaalista suuntautumista ja kerrotaan auttavasta puhelimesta.

5 Pohdinta ja johtopäätökset

5.1 Tulosten reflektointi

Kandidaatin tutkielmamme perusteella alakoulun seksuaaliopetus jäi POPS:n sisältöjen valossa suppeaksi, minkä vuoksi oletimme, että seksuaaliopetus kouluissa ei ole riittävän monipuolista. Uusimmassa tutkimuksessa selvitimme, täyttyykö opettajan materiaaleissa POPS:n mukaiset vaatimukset seksuaaliopetuksen näkökulmasta. Tulosten perusteella voimme todeta vaatimusten täytyneen pääosin. Tutkimuksen perusteella seksuaaliopetusta käsitellään vaihtelevasti. Alkuopetuksen osalta ikäkauden mukaista kasvua ja kehitystä ei käsitelty laisinkaan seksuaaliopetuksen näkökulmasta. Ensimmäisellä luokalla tunnetaitoja ja kehon osia käsiteltiin eniten suhteessa kaikkiin alkuopetuksen seksuaaliopetuksen teemoihin, vaikka niitä ei käsitellä toisella luokalla laisinkaan. Vuosiluokilla 3–6 tunnetaidot sekä seksuaalinen kehitys ja kasvu ovat ainoat sisällölliset teemat, jotka saivat suhteellisen paljon painoarvoa opettajan materiaaleissa verrattaessa muihin seksuaaliopetuksen sisältöihin.

POPS:ssa on mainittu, että ympäristöopin oppiaineessa sekä vuosiluokilla 1–2 että 3–6 oppilaille täytyy opettaa fyysisen koskemattomuuden kunnioittamista. Vuosiluokilla 3–6 täytyy fyysisen koskemattomuuden kunnioittamisen lisäksi opettaa myös henkisen koskemattomuuden kunnioittamista. (POPS 2014, 132, 241.) POPS:ssa ei kerrota, mitä fyysisen ja henkisen koskemattomuuden kunnioittaminen tarkoittaa ja mitä se pitää sisällään. Opettajan tulee joko opettajan materiaalin tai tulkinnan avulla pohtia, miten kyseistä asiaa tulisi oppilaille opettaa. PISARA-kirjasarjan mukaisesti fyysistä koskemattomuutta opetetaan vuosiluokilla 1–2 oman kehon rajojen avulla, kuka saa koskea kehoa ja miten, kun taas vuosiluokilla 3–6 asian käsittely jää suppeaksi, koska silloin opetuksessa tukeudutaan vain lastenoikeuksien artiklaan 34, jonka mukaan lasta tulee suojella seksuaaliselta hyväksikäytöltä. (Asplund ym. 2015b, 150–151 & Cantell ym. 2017, 192–193, 222.)

Kolmannen luokan seksuaaliopetus jäi suppeaksi, koska opettajan materiaaleista nousi vain yksi tema seksuaaliopetukselle, mikä on turvallinen nettikäyttäytyminen. Neljännellä luokalla käsitellään tunnetaitojen, ihmissuhteiden ja auttavan puhelimen lisäksi mielen hyvinvointia, jota ei muilla luokka-asteilla käsitellä. Mielen hyvinvoinnin yhteydessä

korostetaan sitä, että fyysisen hyvinvoinnin lisäksi kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin vaikuttaa myös mielen hyvinvointi, mikä tuottaa kokonaisvaltaista hyvän olon tunnetta. (Cantell ym. 2016a, 84.) Seksiä käsitellään kuudennella luokalla seurustelun käsittelyn yhteydessä. Tutkijoina pohdimme lisääntymisen ja seksin eroa ja sitä, onko seksi lisääntymistä vai ei. Päätimme olla nostamatta seksiä lisääntymisen yhteyteen, koska seksi ei aina sisällä yhdyntää eikä pyrkimystä hedelmöitykseen erilaisten ehkäisymenetelmien käytön mahdollistaessa sen.

Yhtenä hyvän osaaminen kriteerin tavoitteena perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on mainittu, että oppilaan tulee osata kuvata murrosiän keskeisiä kasvun ja kehityksen tunnuspiirteitä ja yksilöllisiä vaihteluita (POPS 2014, 246). Kriteeristä huolimatta kuudennen luokan opettajan materiaaleissa ei ollut murrosikään liittyvää valmista koetta, mikä yllätti meidät tutkijoina. Tästä voimme päätellä, että murrosikään liittyviä aiheita ei koeta aiheelliseksi kokeella testata kuudennella luokalla. Tämän perusteella summatiivinen arviointi tehdään viidennen luokan kokeen avulla.

PISARA-kirjasarjan opettajan materiaaleissa kerrotaan, että materiaalit ovat POPS:n mukaisia (Asplund ym. 2015a, 3). Tutkimuksen tuloksista selviää, että POPS ja PISARA-kirjasarjan opettajan materiaalit kulkevat käsi kädessä, alkuopetuksen ikäkaudenmukaista kasvua ja kehitystä lukuun ottamatta. Korteniemi-Poikelan ja Cacciatoren seksuaalisuuden portaat tukevat tutkimuksen tuloksia. On kuitenkin hyvä huomioida, että portaat painottavat erityisesti tunnetaitoja ihastumisen ja rakastumisen polulla. Tämän vuoksi seksuaalisuuden portailla ei ollut suoraa yhteyttä kaikkiin tuloksiin. Tuloksien perusteella lisääntymiseen emme saaneet vahvistusta seksuaalisuuden portaista, koska sitä käsitellään myöhemmillä portailla, jotka ovat tutkimusrajan ulkopuolella.

Oinosen ja Susinevan (2019, 19) mukaan nuorille keskeisiä seksuaalioikeuksia ovat oikeus omaan seksuaalisuuteen, oikeus tietoon seksuaalisuudesta, oikeus suojella itseään ja tulla suojelluksi, oikeus seksuaaliterveyspalveluihin, oikeus tasa-arvoon ja syrjimättömyyteen, oikeus yksityisyyteen sekä oikeus vaikuttaa. Tutkimuksen perusteella lapset ja nuoret saavat tietoja ja taitoja omaan seksuaalisuuteensa liittyen sekä heille opetetaan fyysisen ja henkisen koskemattomuuden kunnioittamista. POPS:n mukaan opetuksen tulee olla tasa-arvoista ja yhdenvertaista. Tutkimustulosten perusteella on vaikea ottaa kan-

taa siihen, toteutuuko lasten ja nuorten oikeus seksuaaliterveyspalveluihin opettajan materiaalien näkökulmasta. Opettajan materiaaleissa mainittiin kuitenkin, että opettaja voi pyytää kouluterveydenhoitajaa avuksi seksuaaliopetukseen.

WHO:n mukaan seksuaalikasvatuksessa tulisi käsitellä kehoa ja kehitystä, läheisyyttä ja itsetuntoa, tunteita, moninaisuutta, hyvinvointia ja terveyttä, lisääntymistä, normeja ja tapoja sekä oikeuksia (WHO 2010, 43–47). Tulosten perusteella opettajan materiaalit vastaavat seuraaviin teemoihin: keho ja kehitys, tunteet, moninaisuus, hyvinvointi, lisääntyminen sekä oikeudet. Kehoa ja kehitystä käsitellään kehon osien ja murrosiän tuomien muutoksien myötä. Tunteita käsitellään ensimmäisellä, neljännellä sekä kuudennella luokalla. Neljännellä luokalla käsitellään tunteiden ohella mielen hyvinvointia. Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta käsitellään kuudennella luokalla. Lisääntymistä käsitellään alkuopetuksessa ja viidennellä luokalla. Oikeuksia käsitellään muun muassa YK:n ja lasten oikeuksien päivien kautta.

Seksuaalisuuden kehittyminen on elinikäinen prosessi, joten kertaluontoiset tapahtumat tai teemapäivät eivät riitä kattamaan koko seksuaalikasvatusta. Seksuaalikasvatuksen tulisi pitää sisällään ennakoivia keskusteluita. (Oinonen & Susineva 2019, 5–9.) Tutkimuksen tulokset osoittivat, että seksuaaliopetus alkaa ensimmäisellä luokalla ja jatkuu koko alakoulun ajan. Voimme todeta, että seksuaaliopetuksen monipuolisuus vaihtelee vuosiluokittain. Esimerkiksi kolmannella luokalla käsitellään vain yhtä teemaa, kun taas kuudennella luokalla käsitellään kahdeksaa eri teemaa. Tutkimuksen tulosten perusteella emme voi ottaa kantaa sisältääkö opetus ennakoivia keskusteluita.

5.2 Pohdinta

POPS takaa sen, että koulutus Suomessa olisi tasa-arvoista ja laadukasta jokaisessa koulussa. POPS:n avulla luodaan edellytykset lapsen kasvulle, kehitykselle ja oppimiselle. (POPS 2014, 9.) Tutkimuksen tuloksista sekä teoreettisesta osuudesta selviää, että POPS ei kerro konkreettisesti sisältöjä seksuaaliopetukselle. POPS on tulkinnallinen asiakirja, minkä vuoksi opettajat voivat ymmärtää samat asiat eri tavalla. Tulkinnallisuuden vuoksi oppilaat voivat olla epätasa-arvoisessa asemassa seksuaaliopetuksen näkökulmasta. POPS määrittää erikseen sisällöt ja tavoitteet vuosiluokille 1–2 sekä 3–6. POPS:n mukaan esimerkiksi lisääntymistä tulisi käsitellä vuosiluokilla 3–6 (POPS 2014, 241). PISARA-

kirjasarjan opettajan materiaalien mukaan lisääntymistä käsitellään vain viidennellä luokalla. Pohdimme sitä, miksi PISARA-kirjasarja on päätynyt käsittelemään lisääntymistä ainoastaan viidennellä luokalla, kun POPS:n mukaan sitä tulee käsitellä vuosiluokilla 3–6. Tämän perusteella olisikin mielenkiintoista selvittää, ovatko kaikki kirjasarjat päätyneet samaan ratkaisuun.

Tutkimustulosten perusteella oppikirjoissa tulisi käsitellä laajemmin erityisesti seksiä, ehkäisymenetelmiä, sukupuolitauteja, lisääntymistä, seksuaalisuuden suuntautumisen muotoja, sukupuolen moninaisuutta sekä fyysistä koskemattomuutta. Kyseisiä teemoja tulisi käsitellä enemmän, jotta lapsi voi nauttia omasta seksuaalisuudestaan, tehdä oikeita päätöksiä elämässään sekä käyttäytyä vastuullisesti ihmissuhteissa. Tieto sukupuolitaudeista ja ehkäisymenetelmistä mahdollistaa suojautumaan ei halutuilta seurauksilta sekä sukupuolitaudeilta. (Blake 2002, 1: Sex education Forum 1999.) Tulosten perusteella kolmannen ja neljännen luokan seksuaaliopetus jäi suppeaksi. Lisäisimme kolmannelle ja neljännelle luokalle yllä mainittujen teemoihin tutustumista, joihin syvennyttäisiin paremmin viidennellä ja kuudennella luokalla. Tutkimusten mukaan, varhainen seksuaalikasvatus ei lisää seksuaalista toimintaa nuorten keskuudessa ja lykkää seksuaalisen toiminnan myöhäisemmäksi. Seksuaalikasvatus lisää kondomien ja ehkäisyn käyttöä, jonka avulla vältytään muun muassa teini- ja vahinko raskauksilta. (Fields 2008, 182: Kirby 2001.)

Tutkimuksen tulokset osoittivat, että fyysinen koskemattomuus mainitaan POPS:ssa. Fyysisestä koskemattomuudesta esiintyi kuitenkin hyvin vähän tuloksia. Nostimme YK:n ja lasten oikeuksien päivät fyysiseen koskemattomuuteen, koska niiden kautta opettajalla on mahdollisuus käsitellä tärkeitä ja vaikeita asioita, joita lasten ja nuorten tulisi oppia. Tutkijoina toisimme lasten ja nuorten seksuaalioikeuksia esille oppikirjoihin. Oppilaiden on hyvä tietää heidän rajoistaan ja oikeuksistaan jo varhaisessa ikävaiheessa. Korteniemi-Poikelan ja Cacciatoren idoli ihastuttaa -portaalla (2015, 65) mainittiin, että lapsi on helpposti hyväksikäytettävissä huomion kaipuun ja läheisyyden takia ikävuosina 6–12. Tämän perusteella seksuaalioikeuksia tulisi käsitellä jo alkuopetuksen puolella.

Nykypäivän lapset ovat tietoisia omista oikeuksistaan, jonka vuoksi olisi tärkeää keskustella myös heidän velvollisuuksistaan. Jokaisella ihmisellä on velvollisuus kunnioittaa muiden seksuaalisuutta sekä fyysistä ja henkistä koskemattomuutta. Seksuaalioikeuksiin on kirjattu, että jokaisella on oikeus omaan seksuaalisuuteensa (Oinonen & Susineva

2019, 19), mikä ei aina lasten puheissa toteudu. Koulun käytävillä kuulee usein, kuinka lapset homottelevat toisiaan sen kummemmin miettimättä ja tietämättä, että se rikkoo seksuaalioikeuksia. Lapsilla on velvollisuus kunnioittaa jokaisen omaa seksuaalisuutta, eikä siihen kuulu halventavat lausahdukset, joita jotkut laukovat.

Tutkimuksen perusteella ihmissuhteista keskustellaan neljännellä ja kuudennella luokalla. Ihmissuhteista tai seurustelusta puhuttaessa ei kuitenkaan käsitellä saman sukupuolen välisiä suhteita tai heidän muodostamia erilaisia perheitä. Luokassa voi olla lapsia, joiden huoltajat ovat saman sukupuolen edustajia. Opettajan materiaaleissa olisi tärkeä käsitellä erilaisia perheitä sukupuolen ja seksuaalisuuden suuntautumisen näkökulmasta. Seksuaalioikeuksissa sanotaan, että jokaisella on oikeus kumppanin valintaan sekä oikeus päättää haluaako lapsia vai ei sukupuolesta riippumatta (WHO 2010, 17–18).

Tulevina luokanopettajina ja seksuaalikasvattajina toivoisimme PISARA-kirjasarjan opettajan materiaaleihin arviointia tukevia materiaaleja. Pohdimme, miten seksuaaliopetuksen sisältöjä voidaan arvioida. Summatiivisesti arviointi tapahtuu materiaaleissa ilmentyneiden kokeiden perusteella, joita ei ole joka luokka-asteelle. Joidenkin luokka-asteiden osalta arviointi on formatiivisen arvioinnin varassa, johon tuo haasteita muun muassa seksuaaliopetuksen lyhyet kokonaisuudet, kasvavat luokkakoot sekä inklusioon pyrkivä koulumaailma.

Tutkijoina olemme yllättyneitä ensimmäisen ja toisen luokan seksuaaliopetuksen sisällöistä. Erityisesti yllätti lisääntymisen käsittely jo toisella luokalla. Ensimmäisellä luokalla käsitellään kattavasti tunteita sekä kehon osia. Alkuopetuksessa käsitellään oman kehon rajoja ja muiden rajojen kunnioittamista. Opetuksessa tulisi keskustella siitä, että kaikesta kosketuksesta ei tarvitse olla huolissaan. Olisi tärkeää keskustella, mikä on normaalia arkeen liittyvää kosketusta ja mikä ei. Opinnoissa olemme kuulleet paljon puhetta siitä, että opettaja ei saa koskea oppilasta ollenkaan ja on pysyteltävä metrin päässä oppilaasta. Mielestämme tämä on erittäin haastavaa erityisesti esi- ja alkuopetuksessa, jossa oppilaat voivat itse tulla opettajan lähelle ja tarvita esimerkiksi taputusta olalle, jos on paha mieli.

Tutkijoina pohdimme, onko seksuaaliopetukseen liittyvät asiat tarpeeksi monipuolisia ja kattavia POPS:ssa ja PISARA-kirjasarjan opettajan materiaaleissa. Tutkimuksen perusteella seksuaalista suuntautumista, sukupuolen moninaisuutta, seksiä sekä raskauden ja

sukupuolitautilien ehkäisyä käsitellään vähän ja vasta kuudennella luokalla. Seksistä, ehkäisy menetelmistä sekä seksuaalisuudesta tulisi keskustella jo varhaisemmassa vaiheessa, jotta lapset ja nuoret saisivat käsityksen kokonaisvaltaisesta seksuaalisuudesta. Osa lapsista voi kipuilla jo varhaisessa vaiheessa oman seksuaalisuutensa ja sukupuolensa kanssa. Murrosiässä nuorten kasvu on yksilöllistä ja erilaista kaikilla, juuri, kun ihminen haluaisi olla mahdollisimman samanlainen kuin kaverinsa. Tuttu mutta salattu –portaalla lapsi pohtii millaisen vaikutelman hän antaa itsestään muille sekä ajatus tarkkailun kohteena olemisesta saa lapsen tuntemaan olonsa epävarmaksi (Korteniemi- Poikela & Cacciatore 2015, 70). Tieto seksuaalisuudesta ja sen moninaisuudesta voisi mahdollisesti ehkäistä erilaisuuden tuntemukset ja syrjäytymisen.

Internetin seksuaalinen tarjonta altistaa eri-ikäiset lapset seksuaalisille sisällöille. Esimerkiksi lasten suosimien nettisivustojen yhteyteen on voitu asentaa ponnahduskuviksi pornokuvia, joille lapset saattavat tahattomasti altistua jo varhaisessa vaiheessa. (Salokoski & Mustonen 2007, 65.) Yhdysvaltalainen 10–17-vuotiaille lapsille ja nuorille tehty tutkimus osoitti, että joka neljäs oli altistunut nettipornolle kuluneen vuoden aikana (Mitchell, Finkelhor & Wolak 2003, 348). Pro gradu tutkimuksemme tuloksissa mainitaan, että murrosiän varhaistuminen on tuonut mukanaan haasteita, koska sukukypsyys saavutetaan sosiaalista kypsyyttä aikaisemmin. Murrosikä, sukupuolen moninaisuus, seksuaalinen suuntautuminen, seksi sekä ehkäisy, joita käsitellään PISARA-kirjasarjassa vasta viidennellä ja kuudennella luokalla, tulisi käsitellä jo kolmannesta luokasta lähtien. Tuttu ja kaverille kerrottu –porras, 9–14-vuotiaana, on seksistä puhumisen opettelu porras, vaikka kokemuksia seksistä ei olisikaan. Lastenkin saatavilla oleva porno antaa lapselle eri kuvan seksistä, kuin se todellisuudessa on. Omasta kokemattomuudesta ja pornon tuomasta hämmennyksestä peilataan omassa puheessa. Tällä ikäkaudella lapsi tarvitsee asiallista puhetta, tietoa ja totuuden mukaisia vastauksia seksistä. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 77.)

Seksuaaliopetuksen ja muiden oppiaineiden aineraja on häilyvä. Seksuaaliopetus on vaikea rajata omaan kategoriaansa, koska se kulkee käsi kädessä monen eri oppiaineen kanssa. Biologisesta näkökulmasta seksuaaliopetusta on muun muassa fyysiset kehon muutokset. Terveystiedon näkökulmasta seksuaaliopetusta on esimerkiksi ehkäisy menetelmistä sekä sukupuolitaudeista keskusteleminen. Seksuaaliopetus voidaan liittää myös

uskontoon, jossa käsitellään erilaisia kulttuureja ja toimintatapoja. Uskonnon kautta voidaan käsitellä erilaisuutta ja sitä, miten missäkin kulttuurissa toimitaan esimerkiksi omien rajojen ja seksuaalisuuden kannalta. Liikunnassa seksuaaliopetus näyttäytyy muun muassa kehon osien ja erilaisten leikkien kautta, jossa otetaan kontaktia muihin oppilaisiin esimerkiksi kosketuksen avulla. Uimatilanteissa korostuu seksuaaliopetus erityisesti vähäisten vaatteiden ja minäkuvan kautta, jolloin opettajalla on oiva tilaisuus käsitellä seksuaalisuuteen liittyviä asioita. Uimahallikäyttämisen ohella on mahdollisuus keskustella lapsen sukupuolesta siitä näkökulmasta, jos lapsi ei tunne kuuluvansa tietyn sukupuolen pukuhuoneeseen.

Tunnetaitoja voidaan opettaa koulussa missä vain tilanteessa tai millä vain oppitunnilla. Viime aikoina koulukiusaaminen on noussut yhä useammin otsikoihin. Psykologit Pöyhönen ja Livingston (2020, 5–14, 67) kertovat tunnetaitojen oppimisen olevan tärkeää, jotta lapset oppivat hallitsemaan käyttäytymistään. Esimerkiksi kiusaaminen liittyy tunnetaitoihin, jos lapsella on hyvät tunnetaidot hän ei koe tarvetta kiusata. Jos lapsi kokee usein voimakkaita tunteita, joiden aikana hän ei osaa säädellä käyttäytymistään, lapsi joutuu herkästi pulaan tunteidensa kanssa ja saattaa helposti purkaa tunteitaan esimerkiksi lyömällä. Hyviin tunnetaitoihin kuuluu Pöyhösen ja Livingstonin mielestä taito tunnistaa omia tunteita ja säädellä niitä. Kun ihminen osaa nämä taidot, hänen on helpompi hillitä voimakkaita tunnekuohuja. Ryhmätilanteessa lapsi kokee tarvetta kuulua joukkoon ja saada läheisiä ihmissuhteita sekä saada arvostusta ja kunnioitusta muilta lapsilta. Jos lapsi ei osaa tyydyttää noita tarpeitaan, voi hän tukeutua kiusaamiseen saadakseen oppilasryhmässä kunnioitusta ja kokeakseen ryhmään kuulumista. Seksuaalikasvatus alkaa heti syntymästä muun muassa erilaisten asenteiden, tunteiden ja käytöksen kautta. Mielestämme seksuaaliopetusta ja erityisesti tunnetaitoja tulisi harjoittaa jo varhaiskasvatuksen puolella. Korteniemi-Poikelan ja Cacciatoren seksuaalisuuden portaat -käsikirjan jokainen porras pohjautuu tunteisiin, josta voimme tehdä johtopäätöksen siihen, että tunteiden käsittely ja tunnetaidot ovat erityisen tärkeä, ellei jopa tärkein, osa koko elämän kestävästä seksuaalisuuden kehitystä.

Seksuaalisuuden porrasmallin käsi kädessä -portaalla käsitellään seksuaalista kiihottumista ja itsetyydytystä (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 93). POPS:ssa eikä opettajan materiaaleissa ollut yhtään mainintaa kiihottumisesta tai itsetyydytyksestä. Käsi kädessä portaalla ollaan 12–16-vuotiaana, jonka perusteella itsetyydytystä ja kiihottumista

tulisi käsitellä viimeistään kuudennella luokalla. Jo pienetkin lapset tyydyttävät itseään eli unnuttavat. Alkuopetusikäisetkin hierovat itseään esimerkiksi penkkiä vasten tai koskettelevat kädellä sukuelimiään. Tämän vuoksi olisi tärkeää keskustella itsetyydytyksestä ja kiihottumisesta jo aikaisemmin siitä näkökulmasta, että se on hyväksyttävää ja normaalia, mutta sitä ei kuitenkaan voi tehdä julkisilla paikoilla kaikkien nähden.

Kanasen (2014, 90–92) mukaan menneessä ajassa tuotetut dokumentit avaavat mahdollisuuden ymmärtää kohteen kehittymistä ajan funktiona. Olisi mielenkiintoista tutkia miten seksuaaliopetus on kehittynyt vuosien saatossa, esimerkiksi viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana ja millainen vaikutus sosiaalisella medially on ollut kehitykseen.

Rohkeus tunteiden ilmaisuun vaatii turvallisen ja yhteisöllisen ilmapiirin. Tutkijoina meitä kiinnostaa, miten ilmapiiri vaikuttaa seksuaaliopetukseen. Mikä merkitys turvallisella ilmapiirillä on seksuaaliopetukseen niin opettajan kuin oppilaan näkökulmasta. Olisi myös mielenkiintoista selvittää miten kodin asenteet, arvot ja kulttuuri vaikuttavat lapsen suhtautumiseen seksuaaliopetukseen.

Tutkimuksessa on huomioitava se, että kohteena ovat opettajan materiaalit. Tämän vuoksi emme voi tietää, mitä kentällä konkreettisesti tapahtuu. Kentällä tapahtuva seksuaaliopetus voi olla kattavampaa tai erittäin vähäistä eri opettajien toimesta. Kokemuksemme mukaan opettajat kuitenkin tukeutuvat opetuksen järjestämisessä ja suunnittelussa opettajan materiaaleihin ja käyttävät niitä opetuksen toteuttamisessakin apunaan. Kandidaatin ja pro gradu -tutkielmien myötä olemme tutustuneet POPS:iin sekä PISARA-kirjasarjaan seksuaaliopetuksen näkökulmasta. Olisi mielenkiintoista laajentaa tutkimusnäkökulmaa kentälle, jossa pystyisimme hyödyntämään aikaisempia tietojamme ja taitojamme. Olisi mielenkiintoista selvittää opettajien suhtautumista ja kokemuksia seksuaaliopetuksen järjestämiseen sekä selvittää opettajan käsityksiä seksuaaliopetuksesta. Seksuaaliopetuksessa tulisi opettaa myönteisiä arvoja ja asenteita neutraalisti. Pohdimme, miten opettaja voi syrjäyttää omat mahdolliset negatiiviset asenteensa ja opettaa omien arvojen vastaisesti, jotta oppilaat saisivat myönteisiä kokemuksia seksuaaliopetuksesta.

Kentällä työskentelevillä opettajilla on mahdollisuus vaikuttaa seksuaaliopetuksen sisältöihin ja niiden laajuuteen omalla toiminnallaan. Opettajilla on mahdollisuus viedä seksuaaliopetus opettajan materiaalien ulkopuolelle, jolloin esimerkiksi seksuaalisuutta ja sen moninaisuutta käsiteltäisiin monipuolisemmin. Toivommekin, että tämän tutkimuksen myötä, opettajat saavat edes pienen pintaraapaisun siihen, mitä seksuaaliopetus voi

kokonaisuudessaan olla, jotta lasten ja nuorten tietoisuus omaan ja muiden seksuaalisuuteen liittyen lisääntyisi. Uskomme, että opettajan valinnoilla on suuri vaikutus lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi. Lisäämällä seksuaaliopetusta tuemme lasten ja nuorten hyvinvointia ja pystymme mahdollisesti ehkäisemään syrjäytymistä ja ahdistusta seksuaalisuuden saralta.

5.3 Eettisyys ja luotettavuus

Tutkimuksen tulosten perusteella kumoamme osittain kandidaatin tutkielmamme tulokset. Kandidaatin tutkimuksemme perusteella seksuaaliopetus näyttäisi alkavan kolmannella luokalla, mikä varmistui puutteelliseksi tiedoksi nykyisen tutkimuksemme perusteella. Nykyistä tutkimustamme varten kävimme POPS:n uudelleen läpi ympäristöopin oppiaineen osalta. POPS:n uudelleen läpikäyminen tuotti tarkempia havaintoja seksuaaliopetuksen käsitteistä, jonka perusteella saimme luotettavampia tutkimustuloksia. Tämä todistaa sen, ettemme luottaneet sokeasti kandidaatin tutkimuksemme tuloksiin, vaan olimme avoimia uusille tiedoille ja näkökulmille.

Hyvän tieteellisen käytännön mukaan tutkijan on oltava rehellinen, huolellinen ja tarkka tutkimustyössään, tulosten esittämisessä sekä tutkimuksen arvioinnissa. Tutkijan tulee avoimesti julkaista tutkimuksensa tulokset. Omassa tutkimuksessaan tutkijan täytyy ottaa huomioon muiden tutkijoiden työt sekä saavutukset asianmukaisella ja kunnioittavalla tavalla. Tutkimuksen suunnittelun, toteutuksen sekä raportoinnin tulee olla yksityiskohteisesti raportoitu. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 150–151.) Tutkimuksessa olemme huomioineet ja kunnioittaneet PISARA-kirjasarjan opettajan materiaalien kirjoittajia, kustantajia sekä heidän asettamiaan määräyksiä. Tutkimuksessamme emme antaneet aikaisempien tietojen, näkökulmien ja asenteiden vaikuttaa tutkimuksen analysointiin ja raportointiin, vaan poimimme tarvittavat tiedot aineistosta sellaisina kuin ne ilmenivät.

Koimme tutkimuksen rajauksen haasteelliseksi, koska rajauksen avulla pystymme nostamaan olennaisia ja tärkeitä havaintoja aineistosta. Koimme seksuaaliopetuksen rajauksen erityisesti haastavaksi biologiaan kuuluvien asioiden vertailussa. Teimme tutkimuksessa rajauksia, jonka seurauksena on mahdollista, että olemme jättäneet tutkimuksen tuloksista

tärkeitä huomioita pois. Suurin rajaus kohdistuu hedelmöityksen ja syntymän välimaastoon. Tämän seurauksena voi olla se, ettemme löytäneet tuloksia alkuopetuksen kasvu ja kehitys –osioon.

Tutkimuksen tulosten raportoinnissa pyrimme kiinnittämään huomiota erityisesti siihen, että tutkimuksen voisi toteuttaa raporttimme avulla kuka vain meidän jälkeemme, ja hänen olisi mahdollista löytää samat tulokset kuin me löysimme. Tutkimuksen luotettavuus raportoinnin kannalta on keskeinen kysymys laadullisen tutkimuksen näkökulmasta (Tuomi & Sarajärvi 2002, 14). Tutkimusraporttia voidaan pitää keskeisenä luotettavuuden osa-alueena (Kiviniemi 2015, 86). Olemme nostaneet meidän mielestämme tärkeimmät asiat kustakin teemasta. On huomioitavaa kuitenkin se, että tutkimus pohjautuu meidän tulkintaamme. Tutkimus toisen tekemänä voi tuottaa erilaisia tuloksia kuin mitä me saimme.

Luotettavuuden näkökulmasta yhteistyönä tehty gradu mahdollistaa sen, että gradun työstäminen ei keskeytynyt missään vaiheessa. Kahden tutkijan on helpompi edetä tutkimuksessa vetovastuuta vaihdellen. Yhdessä tehty gradu antaa monipuolisemman näkökulman tutkimukselle. Olemme päässeet keskustelemaan ja pohtimaan omista mielipiteistämme ja muodostamaan niistä uusi näkökulmia. Yhteistyön kautta pystyimme hyödyntämään molempien vahvuuksia ja tukemaan toisiamme läpi prosessin. Tuotettu teksti on käyty läpi yhdessä ja erikseen, minkä ansiosta olemme pystyneet muokkaamaan tekstiä oikeinkirjoitukseksi oikeaksi sekä lukijalle helpommaksi.

Aineiston luotettavuuden kannalta valmis aineisto on luotettavampi kuin esimerkiksi kerätyt aineistot. Haastatteluissa tai kyselyissä tutkija nojautuu ihmisten muistin varaan. Kerätyissä aineistoissa onkin hyvä huomioida se, että ihmisten muisti on rajallista ja valikoivaa, mikä voi heikentää luotettavuutta. (Kananen 2017, 122.) Tutkimuksessamme olemme hyödyntäneet valmiiksi saatavaa aineistoa. Aineiston saatavuus on mahdollista vain PISARA-kirjasarjaa käyttävien koulujen henkilökunnalle tai niille, joilla on sähköiset oikeudet PISARA-kirjasarjan käyttöön. Aineistoa ei ole ollut saatavilla meidän etsimistämme kirjastoista. Tämä voi mahdollisesti heikentää luotettavuutta, koska kaikilla ei ole mahdollisuutta saada aineistoa luettavaksi. Luotettavuutta lisää se, että aineiston ovat tuottaneet alan ammattilaiset sekä aineisto pohjautuu perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin.

Seksuaaliopetus itsessään on ajankohtainen aihe muun muassa seksuaalioikeuksien kautta, jonka mukaan jokaisella on oikeus seksuaalikasvatukseen (WHO 2010, 17–18). Käytimme tutkimuksessamme vuoden 2014 POPS:a, joka toimi yhtenä tärkeänä tiedonlähteenä tutkimuksessamme. Pohdimme sitä, kuinka ajankohtainen tutkimuksemme on opetussuunnitelman osalta, koska POPS on todennäköisesti muuttumassa muutaman vuoden kuluttua. Tutkimuksen tulokset kertovat tämänhetkisestä seksuaaliopetuksen tilasta, jonka voi huomioida tulevassa POPS:ssa. Uuden POPS:n luojat voivat käyttää tutkimuksemme tuloksia apunaan. Tutkimusta voi käyttää myös vertailun kohteena selvittäessä, onko tulevaan ja nykyiseen POPS:iin tullut muutoksia.

Tuomi ja Sarajärvi (2018, 165) toteavat, että luotettavuuteen vaikuttaa myös aika eli onko tutkijalla riittävästi aikaa tehdä tutkimus. Olemme käyttäneet pro gradu –tutkielman työstämiseen kokonaisen lukuvuoden. Olemme edenneet pikkuhiljaa, vaihe vaiheelta pohtien ja harkiten sekä toisiamme tukien. Ajallisesti olemme pystyneet panostamaan enemmän tulkinnalliseen työhön, koska aineistomme oli valmis dokumentti, eikä aineiston keruuseen kulunut aikaa.

Lähteet

Aineistona käytetyt opettajan materiaalit

Asplund, J., Cantell, H., Suojanen- Saari, T. & Viitala, M. 2015a. PISARA 1, ympäristöoppi. Opettajan materiaali. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Asplund, J., Cantell, H., Suojanen- Saari, T. & Viitala, M. 2015b. PISARA 2, ympäristöoppi. Opettajan materiaali. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Cantell, H., Jutila, H., Laiho, H., Lavonen, J., Pekkala, E. & Saari, H. 2015. PISARA 3, ympäristöoppi. Opettajan materiaali. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Cantell, H., Jutila, H., Laiho, H., Lavonen, J., Pekkala, E. & Saari, H. 2016a. PISARA 4, ympäristöoppi. Opettajan materiaali. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Cantell, H., Jutila, H., Laiho, H., Lavonen, J., Pekkala, E. & Saari, H. 2016b. PISARA 5, ympäristöoppi. Opettajan materiaali. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Cantell, H., Jutila, H., Laiho, H., Lavonen, J., Pekkala, E. & Saari, H. 2017. PISARA 6, ympäristöoppi. Opettajan materiaali. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Tutkimuskirjallisuus

Aho, T., Kotiranta-Ainamo, A., Pelander, A. & Rinkinen, T. 2008. Puhutaan seksuaalisuudesta – nuori vastaanotolla. Helsinki: Priimus Paino Oy.

Alasuutari, P. 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.

Anttila, A. 2009. Leikin asia, näkökulmia varhaisnuorten romanttiseen seurustelukulttuuriin. Helsinki: Yliopistopaino.

Asikainen, H. 2019. Suomalaiset kertovat, miten vaikeaa seksuaalisuudesta puhuminen on: “Mummolassa lehmä vietiin astutettavaksi, tarkoitus oli antaa seksuaalikasvatusta”. <https://yle.fi/uutiset/3-10928721>. (Luettu 13.9.2020.)

Bildjuschkin, K. & Ruuhilahti, S. 2012a. Mitä ihmettä? Seksuaalikasvatusta 3–9-vuotiaille: opas ammattilaisille. Helsinki: Nektaria ry.

Bildjuschkin, K. & Ruuhilahti, S. 2012b. HOT: huolehdi, ohjaa, tue. Turku: Turun kaupunki.

Bildjuschkin, K. & Ruuhilahti, S. 2010. Puhutaan seksuaalisuudesta: ammatillisia kohtaantumisia sosiaali- ja hoitotyössä. Helsinki: Kirjapaja.

Bildjuschkin, K., THL & Lapset, nuoret ja perheet -yksikkö 2015. Seksuaalikasvatusmateriaalit ja -materiaalit. Teoksessa Bildjuschkin, K. (toim.) Seksuaalikasvatuksen tueksi.

- https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129742/TY%c3%962016_35_web_korjattu.pdf?sequence=5&isAllowed=y. (Luettu 29.3.2021.)
- Bildjuschkin, K. (toim.) 2015. Seksuaalikasvatuksen tueksi. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129742/TY%c3%962016_35_web_korjattu.pdf?sequence=5&isAllowed=y. (Luettu 28.3.2021.)
- Blake, S. 2002. Sex and Relationships Education. A step-by-step Guide for Teachers. London: David Fulton Publishers.
- Delamont, S. 1990. Sex roles and the school. 2nd edition. London: Routledge.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Vastapaino.
- Fields, J. 2008. Risky lessons. Sex Education and Social Inequality. New Brunswick, New Jersey and London: Rutgers University Press.
- Finlex: avioliittolaki. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20160249>. (Luettu 5.3.2021.)
- Finlex: Suomen perustuslaki. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> (Luettu 7.3.2021.)
- Finlex: tasa-arvo laki. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609>. (Luettu 14.9.2020.)
- Flick, U. 1998. An introduction to Qualitative research. London: Sage Publications.
- Freud, S. 1971. Seksuaaliteoria. Käänt. Erkki Puranen. Jyväskylä: Gummerus.
- Grace Groce, R., Grabe, S. & Kohfeldt, D. 2013. Sexual Education, Gender Ideology, and Youth Sexual Empowerment. Teoksessa *The Journal of Sex Research* 51 (7), 742–753.
- Halonen, M., Reyes, M. & Kontula, O. 2014. Poikanäkökulma seksuaaliopetukseen – kasvattajan opas. Helsinki: Väestöliitto.
- Huldén, A. 2010. Seksuaalikasvatus kaikissa sateenkaaren väreissä. Teoksessa Bildjuschkin, K. & Ruuhilahti, S. (toim.) *Selkee!* Turku: Turun kaupunki, sosiaali- ja terveystoimen julkaisuja, 6/2010, 86–91.
- Ilmonen, K. & Korhonen, E. 2015. Seksuaalioikeudet. Helsinki: Nord Print Oy.
- International Planned Parenthood Federation (IPPF) 2010. Framework for Comprehensive Sexuality Education (CSE). https://www.ippf.org/sites/default/files/ippf_framework_for_comprehensive_sexuality_education.pdf. (Luettu 10.9.2020.)
- Juuti, A. & Puusa, P. 2020. Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Tallinna: Printon Trukikoda.
- Kananen, J. 2014. Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä. Miten kirjoitan opinnäytetyön vaihe vaiheelta. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja –sarja. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

- Kananen, J. 2017. Laadullinen tutkimus pro graduna ja opinnäytetyönä. Jyväskylän ammattikorkeakoulu: Suomen Yliopistopaino Oy - Juvenes Print.
- Kiviniemi, K. 2015. Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Valli, R. & Aaltola, J. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Juva: PS-Kustannus, 74–75.
- Kontula, O. & Meriläinen, H. 2007. Koulun seksuaalikasvatus 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Väestöliitto.
- Kontula, O. 2014. Challenges and progress in holistic sexuality education of teenagers in Finland. *Sex Education: Nova Science Publishers*, 93–130.
- Korhonen, E. & Kärkkäinen, A. 2020. Alakoulun seksuaalikasvatus opettajien kokemana. https://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20200504/urn_nbn_fi_uef-20200504.pdf. (Luettu 15.11.2020.)
- Korteniemi-Poikela, E. & Cacciatore, R. 2010. Portaita pitkin: lapsen ja nuoren seksuaalisuuden kehittyminen: opas vanhemmille. Juva: WSOY.
- Korteniemi-Poikela, E. & Cacciatore, R. 2015. Seksuaalisuuden portaat. Helsinki: Opetushallitus.
- Lipiäinen, P. 2016. Seksuaalikasvatus alakoulunkontekstissa. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/51803/URN:NBN:fi:juu-201611024554.pdf?sequence=1>. (Luettu 4.1.2021.)
- McElderry, D. H. & Omar, H. A. 2003. Sex Education in the Schools: What Role Does it Play? *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, 15 (1), 3–9.
- Metsämuuronen, J. 2008. Laadullisen tutkimuksen perusteet. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- Miles, M.B. & Huberman, A. M. 1994. *Qualitative Data Analysis. An Expanded Sourcebook. Second Edition.* California: Sage.
- Mitchell, K.J., Finkelhor, D. & Wolak, J. (2003). The exposure of youth to unwanted sexual material on the internet: a national survey of risk, impact and prevention. *Youth & Society*, 34(3), 330–358.
- Mäki, S. 2016. Seksuaalikasvatusta nuorille – opettajan opas. <https://www.subjectaid.fi/storage/ma/166cd907941c47b2b865e2defecec5ea/a8e9e7d592b640d1bbafefbdaf243ca7/pdf/D66960A77407DC3059167A281768517370216851/RFSU%20Opettajan%20opas%202016.pdf>. (Luettu 11.1.2021.)
- Nissinen, J. 2011. Luottamuksen rakentuminen moninaisuutta kunnioittaen. Teoksessa Tuovinen, L., Ståhlström, O., Nissinen, J. & Hentilä, J. (toim.) *Saanko olla totta?* Tallinna: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Nummelin, R. 2000. Seksuaalikasvatusmateriaalit - pääkaupunkiseutulaisten nuorten näkemyksiä ja kokemuksia. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy Juvenes Print.
- Nuorgam, E. 2020. Kaikki, mitä teininä opin seksistä. <https://yle.fi/uutiset/3-11551860>. (Luettu 15.10.2020.)

- Oinonen, M. & Susineva, A. 2019. Seksuaalikasvattajan käsikirja. Helsinki: Hivpoint.
Opetushallitus: Terveystiedon materiaalit. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/terveystiedon-materiaalit>. (Luettu 16.1.2021.)
- Opetushallitus 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Helsinki: Next Print Oy.
- Porttila, R. 2014. Lääkäri: Seksuaalikasvatus tulisi aloittaa jo päiväkodissa. <https://yle.fi/uutiset/3-7105275>. (Luettu 9.10.2020.)
- Puromäki, V. & Sarkkinen, F. 2017. Opettajien käsitykset seksuaalikasvatuksen opettamisesta viidennellä vuosiluokalla. Itä-Suomen yliopisto: Pro gradu -tutkielma.
- Pöyhönen, J. & Livingston, H. 2020. Tunnetaitojen käsikirja. Karkkila: Kustannus-Mäkelä Oy.
- Rantala, I. 2015. Laadullisen aineiston analyysi tietokoneella. Teoksessa Valli, R. & Aaltonen, J. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Juva: PS-Kustannus, 109.
- Remsu, J. & Tuomola, S. 2019. Seksuaaliopetuksen käsitteellistä tarkastelua seksuaalikasvatuksen viitekehyksessä. Kandidaatintutkielma. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta.
- RFSU, seksuaalikasvatuksen materiaali. <https://www.rfsu.com/fi/sex-body-rights/>. (Luettu 11.1.2021.)
- Salokoski, T. & Mustonen, A. 2007. Median vaikutukset lapsiin ja nuoriin – katsaus tutkimuksiin sekä kansainvälisiin mediakasvatuksen ja -sääntelyn käytäntöihin. Helsinki: Mediakasvatusseura ry.
- Sanderijn van der Doef 2011. The Duch Approach: starting as young as possible. Bzga (toim.) Sexuality education international. https://www.bzga-whocc.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/Sexuality_education_english.pdf#page=3. (Luettu 29.3.2021)
- SETA: opetusala. <https://seta.fi/sateenkaaritieto/ammattilaisille/opetusala/>. (Luettu 11.1.2021.)
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos: seksuaalikasvatus. https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/seksuaalikasvatus. (Luettu 12.9.2020.)
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos: vanhempien antama seksuaalikasvatus. https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/seksuaalikasvatus/vanhempien-antama-seksuaalikasvatus. (Luettu 12.9.2020.)
- Tiessalo, P. 2019. Haaveena seksimyönteinen Suomi – 50 vuotta täyttävä SEXPO vaatii seksuaalisuuden huomioimista kaikessa päätöksenteossa. <https://yle.fi/uutiset/3-10589866>. (Luettu 12.10.2020.)
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2011. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Unesco 2018. International technical guidance on sexuality education: an evidence-informed approach. https://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/ITGSE_en.pdf. (Luettu 11.9.2020.)

Unicef: lasten oikeuksien sopimus. <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-konaisuudessaan/>. (Luettu 11.9.2020.)

WHO 2010. Standards for Sexuality Education in Europe. A framework for policy makers, educational and health authorities and specialists. https://www.bzga-whocc.de/fileadmin/user_upload/WHO_BZgA_Standards_English.pdf. (Luettu 5.10.2020.)